

Верховний
Суд

ОГЛЯД

за результатами вивчення судової практики
вирішення КГС ВС спорів, що виникають з виконання
договорів застави (іпотеки), поруки, гарантії

Рішення, внесені до ЄДРСР
за 2019 рік – перше півріччя 2020 року

Зміст

Перелік уживаних скорочень	6
Вступ	7
Розділ I. Спори, що виникають з правовідносин за договором застави (іпотеки)	9
1. Наявність судового рішення про стягнення з боржника на користь кредитора заборгованості за кредитним договором не є підставою для припинення грошового зобов'язання боржника та іпотеки і не позбавляє кредитора права задовольнити свої вимоги за основним зобов'язанням шляхом звернення стягнення на предмет іпотеки у спосіб, передбачений законодавством	10
2. Позовні вимоги про звернення стягнення на заставлене майно мають вартісну оцінку, є майновими, і розмір ставок судового збору за їх подання визначається за вимогами статті 4 Закону України "Про судовий збір", зважаючи на розмір грошових вимог позивача, на задоволення яких спрямовано позов	12
3. Виникнення прав іпотекодержателя за договором іпотеки може відбутися лише після нотаріального посвідчення правочину про відступлення прав за іпотечним договором, а також державної реєстрації речових прав на нерухоме майно	13
4. Іпотекодержатель набуває у власність предмет іпотеки за вартістю, визначеною на момент такого набуття на підставі оцінки предмета іпотеки суб'єктом оціночної діяльності	15
5. Обставини, визначені в статті 9 Закону України "Про тимчасові заходи на період проведення антитерористичної операції", не спричиняють скасування постановлених у справі судових рішень, оскільки не є підставою для відмови в захисті порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів кредиторів	17
6. Розірвання кредитного договору має наслідком припинення на майбутнє зобов'язання кредитодавця та позичальника, а також поруки і застави (іпотеки) за обов'язками позичальника, які можуть виникнути за статтею 625 ЦК України після такого розірвання	19

7. Після переходу права власності на обтяжене іпотекою майно відбувається зміна іпотекодавця, що може бути підставою для заміни боржника у виконавчому провадженні, а не підставою для звернення з новим позовом до нового власника	21
8. Іпотека поширюється на всі складові частини та приналежності предмета іпотеки (поліпшення, внутрішні системи), що існують на момент укладення договору іпотеки та виникатимуть у майбутньому	22
9. Суди не наділені повноваженнями звертати стягнення на предмет іпотеки шляхом визнання права власності на нього за іпотекодержателем	24
10. Незазначення у резолютивній частині рішення суду початкової ціни предмета іпотеки у грошовому обчисленні, не має вирішального значення та не спричиняє безумовного скасування судових рішень	25
11. Іпотека залишається дійсною незалежно від зміни власника майна	27
12. Припинення іпотеки у зв'язку з припиненням основного зобов'язання за кредитним договором	29
13. Припинення основного зобов'язання внаслідок ліквідації юридичної особи, яка є боржником у такому зобов'язанні, не припиняє права застави (іпотеки)	31
14. Якщо предметом спору є звернення стягнення на предмет іпотеки за іпотечним договором, укладеним для забезпечення зобов'язання за кредитним договором, сторонами якого є юридична особа як кредитодавець і особа -- підприємець як позичальник, такий спір має розглядатися за правилами господарського судочинства, незважаючи на те, що сторонами спору є юридична та фізична особа -- сторони іпотечного договору	33
15. Під можливістю довідатися про порушення права або про особу, яка його порушила, слід розуміти передбачувану неминучість інформування особи про такі обставини або існування в особи певних зобов'язань як міри належної поведінки, в результаті виконання яких вона мала б змогу дізнатися про відповідні протиправні дії та того, хто їх вчинив (позовна давність)	35

16. Якщо особа, яка вчинила правочин, помилилася щодо обставин, які мають істотне значення, такий правочин може бути визнаний судом недійсним	39
17. Довготривалі та безрезультатні дії з продажу іпотечного майна порушують права боржника та майнового поручителя на законне очікування прийняття предмета іпотеки в рахунок погашення заборгованості, покладають на іпотекодавця надмірний, неспіврозмірний тягар і штучно збільшують заборгованість боржника за кредитним договором	41
18. Унаслідок звернення стягнення на предмет іпотеки або застави шляхом визнання за кредитором права власності на нього кредитор не втрачає права вимоги до боржника щодо одержання задоволення порушеного основного зобов'язання за рахунок іншого виду забезпечення	44
Розділ II. Спори, що виникають з правовідносин за договором поруки	47
19. Часткове виконання поручителем зобов'язань за кредитним договором не породжує переходу до нього прав кредитора за цим договором	48
20. Невиконання відповідачем обов'язку передати документи не є істотним порушенням умов договору поруки, внаслідок якого позивач значною мірою позбавляється того, на що він розраховував при укладенні цього договору	51
21. Будь-який правочин, вчинений боржником у період настання у нього зобов'язання з погашення заборгованості перед кредитором, внаслідок якого боржник перестає бути платоспроможним, має ставитися під сумнів щодо його добросовісності та набуває ознак фраздаторного правочину (правочину, що вчинений боржником на шкоду кредиторам)	54
Розділ III. Спори, що виникають з правовідносин за договором гарантії	59
22. У разі не підписання учасником, який став переможцем торгів, договору про закупівлю банк-гарант зобов'язується сплатити на користь бенефіціара грошову суму	60

23. Розірвання сторонами договору, виконаного повністю або частково, не позбавляє сторони права на звернення до суду з позовом про визнання такого договору недійсним	61
24. Погодження в договорі банківської гарантії умов чинності гарантії, що залежать від дій боржника (тому об'єктивно можуть не наступити), суперечить правовій природі гарантії	63
25. Гарантію слід вважати чинною лише з того моменту, коли принципалом було розміщено грошову суму на рахунок	66
26. Не є належним способом захисту цивільних прав вимога позивача про повернення банківської гарантії як документа, що був наданий позивачем до тендерної документації при оформленні договору	68
27. Розмір забезпечення виконання договору про закупівлю не може перевищувати п'яти відсотків вартості договору	70
28. У разі зміни строку виконання зобов'язання за договором поставки, забезпеченого гарантією, бенефіціар не має законних підстав для отримання коштів за гарантією через відсутність прострочення поставки за цим договором	72

Перелік уживаних скорочень

ВС -- Верховний Суд

ВП ВС – Велика Палата Верховного Суду

ГК України– Господарський кодекс України

ГПК України – Господарський процесуальний кодекс України

ДП – державне підприємство

КГС ВС – Касаційний господарський суд у складі Верховного Суду

НБУ – Національний банк України

ПАТ – публічне акціонерне товариство

ПП – приватне підприємство

СТОВ – сільськогосподарське товариство з обмеженою відповідальністю

ТОВ – товариство з обмеженою відповідальністю

ЦК України – Цивільний кодекс України

Вступ

Ефективність функціонування економіки будь-якої країни певною мірою залежить від належного виконання договірних зобов'язань суб'єктами господарської діяльності. Римські юристи зазначали: "Pacta sunt servanda" – договори повинні виконуватися.

Перехід України до ринкової економіки зумовив необхідність посилення договірної дисципліни шляхом забезпечення учасникам цивільних правовідносин дієвих гарантій виконання зобов'язань. Адже зобов'язальне право в об'єктивному розумінні є більш надійним, якщо воно забезпечує реальне здійснення прав кредитора.

Виконання кожного зобов'язання значною мірою залежить від волі боржника щодо вчинення певних дій, які становлять предмет виконання зобов'язання, або утримання від таких дій. Отже, кредитор у зобов'язанні заінтересований у певних правових механізмах, основною функцією яких була б максимальна гарантованість виконання такого зобов'язання боржником. Зазначену функцію в сучасному цивільному обороті виконують види (способи) забезпечення виконання зобов'язань.

Види (способи) забезпечення виконання зобов'язань – це сукупність заходів, за допомогою яких сторони цивільно-правових відносин впливають одна на одну з метою належного виконання передбаченого договором зобов'язання під загрозою вчинення певних дій, які обумовлюють настання негативних наслідків майнового характеру для боржника, незалежно від того, чи зазнає кредитор фактичних збитків.

Законодавство визначає такі види забезпечення виконання зобов'язання: неустойка (штраф, пеня), порука, гарантія, застава, притримання і завдаток (стаття 546 ЦК України). Водночас договором або законом можуть бути встановлені інші види забезпечення виконання зобов'язання. Сучасні тенденції розвитку законодавства щодо способів забезпечення виконання зобов'язання передбачають значне розширення кола таких правових засобів, якими може скористатися кредитор з метою встановити додаткові гарантії, спрямовані на забезпечення виконання зобов'язання.

Кожен із встановлених законом видів (способів) забезпечення виконання зобов'язання обумовлює виникнення поряд з головним (основним) зобов'язанням нового зобов'язання, яке є додатковим до головного, тобто акцесорним. Така акцесорність (додатковість) полягає у тому, що забезпеченню підлягає тільки дійсне зобов'язання. При цьому недійсність основного зобов'язання (вимоги) спричиняє недійсність правочину щодо його забезпечення, якщо інше не встановлено ЦК

України. Але недійсність правочину, що забезпечує виконання зобов'язання, не спричиняє недійсності основного зобов'язання.

Правочин щодо забезпечення виконання зобов'язання вчиняється у письмовій формі. Цей припис є імперативним, і тому його порушення призводить до нікчемності правочину.

Види (способи) забезпечення виконання зобов'язань встановлюються в інтересах кредитора. Тому в разі відступлення вимоги до нового кредитора переходять усі права, які забезпечують виконання зобов'язання. Водночас у разі переводу боргу зберігають свою чинність лише ті способи забезпечення зобов'язань, які стосуються зобов'язань між кредитором і боржником (неустойка, завдаток), а не між ними і третіми особами (порука, гарантія).

Розділ I. Спори, що виникають з правовідносин за договором застави (іпотеки)

Одним з найбільш ефективних і дієвих способів забезпечення виконання зобов'язання є іпотека, оскільки в результаті іпотеки кредитор отримує матеріальні гарантії щодо виконання зобов'язання, а можлива реальна загроза втрати нерухомого майна, яке має значну економічну вартість і характеризується стабільністю в цивільному обороті, становить додатковий стимул для виконання його боржником.

Іпотека виникає на підставі договору, закону або рішення суду. До іпотеки, яка виникає на підставі закону або рішення суду, застосовуються правила щодо іпотеки, яка виникає на підставі договору, якщо інше не встановлено законом.

Іпотекою може бути забезпечене виконання дійсного зобов'язання або задоволення вимоги, яка може виникнути в майбутньому на підставі договору, що набрав чинності.

Іпотека має похідний характер від основного зобов'язання і є дійсною до припинення основного зобов'язання або до закінчення строку дії іпотечного договору.

Предметом іпотеки можуть бути один або декілька об'єктів нерухомого майна за таких умов:

- нерухоме майно належить іпотекодавцю на праві власності або на праві господарського відання, якщо іпотекодавцем є державне або комунальне підприємство, установа чи організація;
- нерухоме майно може бути відчужене іпотекодавцем і на нього відповідно до законодавства може бути звернене стягнення;
- нерухоме майно зареєстроване у встановленому законом порядку як окремий виділений у натурі об'єкт права власності, якщо інше не встановлено Законом України "Про іпотеку".

Предметом іпотеки також може бути об'єкт незавершеного будівництва, майнові права на нього, інше нерухоме майно, яке стане власністю іпотекодавця після укладення іпотечного договору, за умови, що іпотекодавець може документально підтвердити право на набуте ним у власність відповідне нерухоме майно у майбутньому. Обтяження такого нерухомого майна іпотекою підлягає державній реєстрації у встановленому законом порядку незалежно від того, хто є власником такого майна на час укладення іпотечного договору.

Аналіз практики вирішення спорів, що виникають з виконання договорів застави (іпотеки), засвідчив, що у вирішенні названої категорії спорів виникають такі проблемні питання:

- припинення іпотеки у зв'язку з наявністю судового рішення про стягнення з боржника на користь кредитора заборгованості за кредитним договором;
- поширення іпотеки на новостворений об'єкт у зв'язку з поліпшенням майна та/або переобладнанням;
- застосування строку позовної давності;
- застосування частини четвертої статті 36 Закону України "Про іпотеку".

1. [Наявність судового рішення про стягнення з боржника на користь кредитора заборгованості за кредитним договором не є підставою для припинення грошового зобов'язання боржника та іпотеки і не позбавляє кредитора права задовольнити свої вимоги за основним зобов'язанням шляхом звернення стягнення на предмет іпотеки у спосіб, передбачений законодавством](#)

Предметом касаційного перегляду у справі № 921/38/16-г/3 була вимога позивача про звернення стягнення на предмет іпотеки, яким забезпечено виконання позичальником свого кредитного зобов'язання перед банком, в рахунок погашення заборгованості позичальника, що складається з пені за несвоєчасне погашення кредиту та пені за несвоєчасну сплату процентів.

Справа розглядалася судами неодноразово.

Під час нового розгляду цієї справи судом апеляційної інстанції встановлено часткове невиконання позичальником рішення Господарського суду міста Києва від 09.08.2016 у справі № 910/10932/16 щодо сплати пені за несвоєчасне погашення кредиту та пені за несвоєчасну сплату процентів, що і стало підставою для позовних вимог банку (відповідно до заяви про зміну підстав позову від 11.07.2018) до відповідача (іпотекодавця) про звернення стягнення на іпотечне майно.

Статтею 1 Закону України "Про іпотеку" визначено, що іпотека – вид забезпечення виконання зобов'язання нерухомим майном, що залишається у володінні і користуванні іпотекодавця, згідно з яким іпотекодержатель має право в разі невиконання боржником забезпеченого іпотекою зобов'язання одержати задоволення своїх вимог за рахунок предмета іпотеки переважно перед іншими кредиторами цього боржника у порядку, встановленому цим Законом. Відповідно до частини п'ятої статті 3 названого Закону іпотека має похідний характер від

основного зобов'язання і є дійсною до припинення основного зобов'язання або до закінчення строку дії іпотечного договору.

Частиною першою статті 17 зазначеного Закону передбачено, що іпотека припиняється у разі: припинення основного зобов'язання або закінчення строку дії іпотечного договору; реалізації предмета іпотеки відповідно до цього Закону; набуття іпотекодержателем права власності на предмет іпотеки; визнання іпотечного договору недійсним; знищення (втрати) переданої в іпотеку будівлі (споруди), якщо іпотекодавець не відновив її (якщо предметом іпотечного договору є земельна ділянка і розташована на ній будівля (споруда), в разі знищення (втрати) будівлі (споруди) іпотека земельної ділянки не припиняється) з інших підстав, передбачених цим Законом. Наведені положення кореспондуються зі статтею 593 ЦК України.

ВС зауважив, що наявність лише судового рішення про стягнення з боржника на користь кредитора заборгованості за кредитним договором не є підставою для припинення грошового зобов'язання боржника та іпотеки і не позбавляє кредитора права задовольнити свої вимоги за основним зобов'язанням шляхом звернення стягнення на предмет іпотеки у спосіб, передбачений законодавством. Застосування кредитором іншого законного засобу для захисту свого порушеного та не поновленого боржником належним чином права не є подвійним стягненням заборгованості. Зазначена правова позиція відображена в постанові ВП ВС від 18.09.2018 у справі 921/107/15-г/16.

Крім того, відповідно до частини четвертої статті 590 ЦК України у разі часткового виконання боржником зобов'язання, забезпеченого заставою, право звернення на предмет застави зберігається в первісному обсязі.

За таких обставин у разі часткового невиконання позичальником свого зобов'язання іпотека не припиняється та діє у повному обсязі, а тому кредитор має право задовольнити свої вимоги шляхом звернення стягнення на предмет іпотеки.

Постанова КГС ВС від 29.08.2019 у справі
№ 921/38/16-г/3

(<http://reyestr.court.gov.ua/Review/84284493>)

2. Позовні вимоги про звернення стягнення на заставлене майно мають вартісну оцінку, є майновими, і розмір ставок судового збору за їх подання визначається за вимогами статті 4 Закону України "Про судовий збір", зважаючи на розмір грошових вимог позивача, на задоволення яких спрямовано позов

У справі № 912/3053/15 банк звернувся до господарського суду з позовом до ПП про звернення стягнення за іпотечним договором та визнання за ним права власності на майно.

Ухвалою Дніпропетровського апеляційного господарського суду від 20.03.2018 апеляційна скарга ПП залишена без руху, визначено відповідачу надати суду протягом десяти днів з дня вручення ухвали докази сплати судового збору в розмірі 109 620,00 грн.

ПП подало касаційну скаргу, в якій просило ухвалу суду апеляційної інстанції про відмову у відкритті апеляційного провадження скасувати, а справу направити до суду апеляційної інстанції для подальшого розгляду.

Касаційна скарга мотивована запереченням проти висновку суду апеляційної інстанції про те, що за розгляд апеляційної скарги відповідач має сплатити судовий збір у сумі 109 620,00 грн. На думку відповідача, помилковим є віднесення вимоги про звернення стягнення на предмет іпотеки до вимог майнового характеру, за які стягується судовий збір за ставками, встановленими для вимог майнового характеру.

Відповідач вважає, що за позовом про звернення стягнення на предмет іпотеки судовий збір має сплачуватися як за вимогу немайнового характеру, оскільки майною є вимога про виконання основного зобов'язання.

Ураховуючи правову позицію ВП ВС, викладену в постанові від 26.02.2019 у справі № 907/9/17, касаційний суд вважає, що наявність вартісного, грошового вираження матеріально-правової вимоги позивача свідчить про її майновий характер, який має відобразитися у ціні заявленого позову.

Зміст заявленої вимоги про звернення стягнення на майно ґрунтується на наявності грошових вимог позивача до відповідача на підставі окремого договору. Наслідком задоволення таких вимог та виконання судового рішення є припинення грошових вимог позивача. Отже, позовні вимоги про звернення стягнення на заставлене майно мають вартісну оцінку, є майновими і розмір ставок судового збору за їх подання визначається за вимогами статті 4 Закону України "Про судовий збір", зважаючи на розмір грошових вимог позивача, на задоволення яких спрямовано позов.

З огляду на викладене суд касаційної інстанції відхилив доводи відповідача про помилкове обчислення судом апеляційної інстанції розміру судового збору, який підлягає сплаті за подання апеляційної скарги у цій справі, за ставками, встановленими для вимог майнового характеру.

Аналогічна правова позиція висловлена і у постанові КГС ВС від 16.04.2019 у справі № 909/728/17.

Постанова КГС ВС від 01.04.2019 у справі
№ 12/3053/15

(<http://reyestr.court.gov.ua/Review/80856553>)

Постанова КГС ВС від 16.04.2019 у справі
№ 909/728/17

(<http://reyestr.court.gov.ua/Review/81268397>)

3. Виникнення прав іпотекодержателя за договором іпотеки може відбутися лише після нотаріального посвідчення правочину про відступлення прав за іпотечним договором, а також державної реєстрації речових прав на нерухоме майно

У справі № 911/2392/17 банк звернувся з позовом до ТОВ про звернення стягнення на предмет іпотеки за договором іпотеки.

Ухвалою Господарського суду Київської області від 05.02.2019, залишеною без змін постановою Північного апеляційного господарського суду від 22.04.2019, залучено ТОВ до участі у справі як правонаступника позивача – банку.

На думку заявника касаційної скарги, судами першої та апеляційної інстанції неправильно застосовано норми статті 513 ЦК України та безпідставно не враховано положення частини четвертої статті 334 ЦК України, статей 2, 24 Закону України "Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень", статей 2, 86, 282 ГПК України.

Скаржник зазначав, що виникнення права іпотекодержателя за договором іпотеки може відбутися лише після проведення державної реєстрації речових прав на нерухоме майно, а факт укладення договору про відступлення прав за іпотечним договором з додержанням письмової форми та нотаріального посвідчення не може

свідчити про перехід від банку до ТОВ речових прав (прав іпотекодержателя) на нерухоме майно без проведення державної реєстрації таких речових прав.

Згідно з частиною першою статті 513 ЦК України правочин щодо заміни кредитора у зобов'язанні вчиняється у такій самій формі, що і правочин, на підставі якого виникло зобов'язання, право вимоги за яким передається новому кредиторі.

До нового кредитора переходять права первісного кредитора у зобов'язанні в обсязі і на умовах, що існували на момент переходу цих прав, якщо інше не встановлено договором або законом (стаття 514 ЦК України).

Статтю 516 ЦК України передбачено, що заміна кредитора у зобов'язанні здійснюється без згоди боржника, якщо інше не встановлено договором або законом. Якщо боржник не був письмово повідомлений про заміну кредитора у зобов'язанні, новий кредитор несе ризик настання несприятливих для нього наслідків. У цьому разі виконання боржником свого обов'язку первісному кредиторі є належним виконанням.

Відповідно до статті 517 ЦК України первісний кредитор у зобов'язанні повинен передати новому кредиторі документи, які засвідчують права, що передаються, та інформацію, яка є важливою для їх здійснення. Боржник має право не виконувати свого обов'язку новому кредиторі до надання боржникові доказів переходу до нового кредитора прав у зобов'язанні.

За статтю 24 Закону України "Про іпотеку" відступлення прав за іпотечним договором здійснюється без необхідності отримання згоди іпотекодавця, якщо інше не встановлено іпотечним договором, і за умови, що одночасно здійснюється відступлення права вимоги за основним зобов'язанням. Якщо не буде доведено інше, відступлення прав за іпотечним договором свідчить про відступлення права вимоги за основним зобов'язанням. Іпотекодержатель зобов'язаний письмово у п'ятиденний строк повідомити боржника про відступлення прав за іпотечним договором і права вимоги за основним зобов'язанням. Правочин про відступлення прав за іпотечним договором підлягає нотаріальному посвідченню. Відомості про таке відступлення підлягають державній реєстрації у встановленому законодавством порядку.

Крім того, згідно з частиною другою статті 3 зазначеного Закону взаємні права і обов'язки іпотекодавця та іпотекодержателя виникають з моменту державної реєстрації іпотеки відповідно до закону.

Статтю 2 Закону України "Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень" визначено, що державна реєстрація речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень – офіційне визнання і підтвердження державою

фактів набуття, зміни або припинення речових прав на нерухоме майно, обтяжень таких прав шляхом внесення відповідних відомостей до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно.

За змістом частини другої статті 3 Закону України "Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень" речові права на нерухоме майно та їх обтяження, що підлягають державній реєстрації відповідно до цього Закону, виникають з моменту такої реєстрації.

Момент виникнення права вимоги за іпотечним договором чинне законодавство пов'язує з фактом державної реєстрації іпотеки в порядку, визначеному законодавством.

Ураховуючи викладене, виникнення у ТОВ прав іпотекодержателя за договором іпотеки від 09.10.2013 може відбутися лише після нотаріального посвідчення правочину про відступлення прав за іпотечним договором, а також державної реєстрації речових прав на нерухоме майно.

Отже, суди попередніх інстанцій неправильно застосували положення статей 2, 3 Закону України "Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень", статей 3, 24 Закону України "Про іпотеку", всупереч вимогам статті 86 ГПК України не дали належної оцінки зібраним доказам у справі і тому дійшли помилкового висновку про наявність підстав для залучення ТОВ до участі у справі як правонаступника позивача – ПАТ "КБ "Надра" за договором іпотеки.

Постанова КГС ВС від 27.08.2019 у справі
№ 911/2392/17

(<http://reyestr.court.gov.ua/Review/84063789>)

4. Іпотекодержатель набуває у власність предмет іпотеки за вартістю, визначеною на момент такого набуття на підставі оцінки предмета іпотеки суб'єктом оціночної діяльності

У справі № 917/2101/17 спір між сторонами виник щодо ціни (вартості) набуття відповідачем права власності на предмет іпотеки, на який внаслідок невиконання позичальником кредитних зобов'язань. Відповідач звернув стягнення у позасудовий спосіб шляхом набуття права власності на нерухоме майно Позивача.

Позивач заперечував достовірність проведеної Відповідачем оцінки іпотечного майна, зазначаючи про те, що реальна ринкова вартість цього майна перевищує розмір кредитного боргу.

Відповідач стверджував, що набув у власність предмет іпотеки за ринковою ціною, визначеною в експертному звіті про оцінку майна, що передбачено умовами договору іпотеки та відповідає нормам чинного законодавства.

Законом України "Про іпотеку" встановлено порядок задоволення вимог іпотекодержателя за рахунок предмета іпотеки, а саме: звернення стягнення на предмет іпотеки на підставі рішення суду, виконавчого напису нотаріуса (у примусовому порядку); позасудове (добровільне) врегулювання згідно з договором про задоволення вимог іпотекодержателя, яким також вважається відповідне застереження в іпотечному договорі, зокрема й шляхом передачі іпотекодержателю права власності на предмет іпотеки (статті 35–37 зазначеного Закону).

За змістом частини третьої статті 37 Закону України "Про іпотеку" іпотекодержатель набуває предмет іпотеки у власність за вартістю, визначеною на момент такого набуття на підставі оцінки предмета іпотеки суб'єктом оціночної діяльності. У разі набуття права власності на предмет іпотеки іпотекодержатель зобов'язаний відшкодувати іпотекодавцю перевищення 90 відсотків вартості предмета іпотеки над розміром забезпечених іпотекою вимог іпотекодержателя.

Сторони іпотечного договору погодили, що ціною придбання іпотекодержателем у власність предмета іпотеки є його ринкова вартість, яка визначається незалежним суб'єктом оціночної діяльності, вибраним іпотекодержателем.

Судом апеляційної інстанції встановлено, що відповідач здійснив оцінку ринкової вартості предмета іпотеки на момент набуття права власності, яка відповідно до звіту експерта про оцінку майна становила 2 500 002,73 грн, що за вимогами чинного законодавства та умовами іпотечного договору і є безпосередньо ціною придбання іпотекодержателем у власність предмета іпотеки.

У частині третій статті 2 ГПК України однією з основних засад (принципів) господарського судочинства визначено принцип змагальності сторін, сутність якого розкрита у статті 13 цього Кодексу.

Відповідно до частин третьої, четвертої статті 13 ГПК України кожна сторона повинна довести обставини, які мають значення для справи і на які вона посилається як на підставу своїх вимог або заперечень, крім випадків, встановлених законом. Кожна сторона несе ризик настання наслідків, пов'язаних з вчиненням чи невчиненням нею процесуальних дій.

Принцип змагальності забезпечує повноту дослідження обставин справи. Цей принцип передбачає покладання тягаря доказування на сторони. Одночасно цей принцип не передбачає обов'язку суду вважати доведеною та встановленою

обставину, про яку сторона стверджує. Така обставина підлягає доказуванню таким чином, аби задовольнити, як правило, стандарт переваги більш вагомих доказів, тобто коли висновок про існування стверджуваної обставини з урахуванням поданих доказів видається більш вірогідним, ніж протилежний. ВС звертається до власних висновків у постановах від 02.10.2018 у справі № 910/18036/17, від 23.10.2019 у справі № 917/1307/18.

Позивачем не було доведено факту порушення вимог законодавства та умов укладеного іпотечного договору при набутті іпотекодержателем права власності на предмет іпотеки за ціною, визначеною експертним звітом про оцінку.

Постанова КГС ВС від 04.12.2019 у справі
№ 917/2101/17

(<http://reyestr.court.gov.ua/Review/86141033>)

5. Обставини, визначені в статті 9 Закону України "Про тимчасові заходи на період проведення антитерористичної операції", не спричиняють скасування постановлених у справі судових рішень, оскільки не є підставою для відмови в захисті порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів кредиторів

У справі № 905/198/18 НБУ звернувся до суду з позовом до СТОВ про звернення стягнення на предмети іпотеки за іпотечними договорами та встановлення способу реалізації предметів іпотеки шляхом продажу на прилюдних торгах у межах процедури виконавчого провадження, передбаченої Законом України "Про виконавче провадження".

Рішенням Господарського суду Донецької області від 21.06.2018, залишеним без змін постановою Східного апеляційного господарського суду від 27.11.2018, позов задоволено в повному обсязі.

Не погоджуючись з висновками судів першої та апеляційної інстанцій, СТОВ подало касаційну скаргу, яку обґрунтувало тим, що суди попередніх інстанцій, вирішуючи справу, не в повному обсязі дослідили та оцінили обставини, що мають значення для справи, а саме не врахували положень статті 9 Закону України "Про тимчасові заходи на період проведення антитерористичної операції" у вирішенні питання про звернення стягнення на майно, розташоване на території проведення антитерористичної операції.

Відповідно до статті 9 Закону України "Про тимчасові заходи на період проведення антитерористичної операції" протягом терміну дії цього Закону щодо нерухомого майна, розташованого на території проведення антитерористичної операції, що належить громадянам України (у тому числі фізичним особам – підприємцям) або юридичним особам – суб'єктам малого і середнього підприємництва та перебуває в іпотеці, зупиняється дія статті 37 (у частині реалізації права іпотекодержателя на набуття права власності на предмет іпотеки), статті 38 (у частині реалізації права іпотекодержателя на продаж предмета іпотеки), статті 40 (у частині виселення мешканців із житлових будинків та приміщень, переданих в іпотеку, щодо яких є судові рішення про звернення стягнення на такі об'єкти), статей 41, 43 – 47 (у частині реалізації предмета іпотеки на прилюдних торгах) Закону України "Про іпотеку".

Колегія суддів КГС ВС зауважила, що посилання скаржника на незазначення у резолютивній частині судового рішення місцевого господарського суду про зупинення виконання рішення суду в частині реалізації предмета іпотеки на прилюдних торгах відповідно до положень статті 9 Закону України "Про тимчасові заходи на період проведення антитерористичної операції", не може спричинити скасування постановлених у справі судових рішень, оскільки обставини, визначені цією нормою, не є підставою для відмови в захисті порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів кредиторів, а лише унеможливають вжиття органами і посадовими особами, які здійснюють примусове виконання рішень про звернення стягнення на предмет іпотеки та провадять конкретні виконавчі дії, заходів, спрямованих на примусове виконання таких рішень стосовно окремої категорії боржників чи іпотекодавців, які підпадають під дію положень цього Закону на період його чинності (аналогічна за змістом правова позиція наведена у постановках Верховного Суду України від 15.04.2015 у справі № 6-46цс15, від 27.05.2015 у справі № 6-57 цс15, від 16.09.2015 у справі № 6-492цс15). Водночас за наявності відповідних підстав зупинення вчинення виконавчих дій може бути здійснено в установленому законом порядку.

У зв'язку з наведеним касаційний суд вважає, що суди першої та апеляційної інстанцій дійшли правомірного висновку про обґрунтованість і доведеність позовних вимог НБУ і наявність правових підстав для задоволення позову.

Постанова КГС ВС від 05.06.2019 у справі
№ 905/198/18

(<http://reyestr.court.gov.ua/Review/82599565>)

6. Розірвання кредитного договору має наслідком припинення на майбутнє зобов'язання кредитодавця та позичальника, а також поруки і застави (іпотеки) за обов'язками позичальника, які можуть виникнути за статтею 625 ЦК України після такого розірвання

У справі № 1/503-9/147 банк звернувся до Господарського суду Львівської області з позовом до підприємства про звернення стягнення на рухоме майно за договором застави та нерухоме майно за договором іпотеки з метою погашення заборгованості за кредитною угодою.

Підстави виникнення в іпотекодержателя права на предмет іпотеки та порядок звернення стягнення на предмет іпотеки врегульовані нормами ЦК України та Законом України "Про іпотеку".

Статтею 589 ЦК України передбачено, що в разі невиконання зобов'язання, забезпеченого заставою, заставадержатель набуває право звернення стягнення на предмет застави.

Доводи касаційної скарги зводяться до тверджень про припинення іпотеки та застави, якими забезпечено виконання зобов'язань за кредитною угодою, на підставі рішення Господарського суду Львівської області від 20.06.2006 у справі № 1/319-15/85, і про неправильне застосування судами положень законодавства стосовно обов'язковості судового рішення, яке набрало законної сили.

При цьому, скаржник зазначає, що правовий висновок, викладений у постанові ВП ВС від 13.06.2018 у справі № 548/981/15-ц, не може бути застосований у цій справі з огляду на відмінність правовідносин, що склалися між сторонами, оскільки іпотека та застава у згаданій справі припинилася на підставі судового рішення, а не у зв'язку з розірванням кредитної угоди.

Якщо кредитний договір розірвано в судовому порядку, суд, який розглядає справу, пов'язану з невиконанням зобов'язання за цим договором, зокрема про звернення стягнення на предмет іпотеки, переданий в іпотеку поручителем, має надати оцінку встановленим рішенням суду обставинам розірвання кредитного договору та наслідкам такого розірвання.

У разі розірвання договору зобов'язання сторін припиняються (частина друга статті 653 ЦК України). Якщо договір розривається у судовому порядку, зобов'язання припиняється з моменту набрання рішенням суду про розірвання договору законної сили (частина третя цієї статті).

Отже, розірвання кредитного договору припиняє його дію на майбутнє, але не впливає на факти укладення та дії цього договору включно до моменту його

розірвання. Тому з моменту розірвання кредитного договору у позичальника залишається обов'язок повернути позивачеві заборгованість, нараховану за цим договором на день його розірвання, а кредитодавець втрачає право нараховувати передбачені кредитним договором проценти та неустойку за період після розірвання цього договору. Права й інтереси кредитодавця у правовідносинах з позичальником після розірвання кредитного договору унормовані частиною другою статті 625 ЦК України, яка регламентує наслідки прострочення виконання грошового зобов'язання,

Такі висновки також викладені у постановах ВП ВС від 13.06.2018 у справі № 548/981/15-ц, від 28.03.2018 у справі № 444/9519/12.

Після розірвання кредитного договору з огляду на те, що кредитор повністю виконав умови договору, не припиняються окремі зобов'язання сторін, спеціально передбачені для застосування на випадок порушення зобов'язань і після розірвання договору (див. висновок Верховного Суду України, сформульований у постанові від 09.09.2015 у справі № 6-939цс15), але в обсязі, що відповідає заборгованості, яка існувала до моменту розірвання договору.

Тож, розірвання кредитного договору має наслідком припинення на майбутнє зобов'язання кредитодавця та позичальника, а також поруки і застави (іпотеки) за обов'язками позичальника, які можуть виникнути за статтею 625 ЦК України після такого розірвання. Порука та застава (іпотека) не припиняються за обов'язками позичальника щодо заборгованості за кредитом, процентів і неустойки, які існували на момент розірвання кредитного договору. Тобто розірвання кредитного договору не є підставою для припинення поруки та застави (іпотеки), які можуть забезпечувати виконання зобов'язання, що виникло до моменту такого розірвання (пункт 77 постанови ВП ВС від 13.06.2018 у справі № 548/981/15-ц).

Розірвання договору іпотеки за судовим рішенням не припиняє тих зобов'язань іпотекодавця, які виникли у нього до моменту набрання чинності судовим рішенням. Така правова позиція викладена у пункті 20 постанови ВС від 29.11.2018 у справі № 910/20450/17.

Постанова КГС ВС від 29.10.2019 у справі
№ 1/503-9/147

(<http://reyestr.court.gov.ua/Review/85328978>)

7. Після переходу права власності на обтяжене іпотекою майно відбувається зміна іпотекодавця, що може бути підставою для заміни боржника у виконавчому провадженні, а не для звернення з новим позовом до нового власника

У справі № 916/1645/18 банк звернувся до Господарського суду Одеської області з позовом про звернення стягнення на предмет іпотеки, що належить Одеській міській раді згідно з рішенням суду про визнання квартири відумерлою спадщиною.

Рішенням Господарського суду Одеської області від 11.12.2018, залишеним без змін постановою Південно-західного апеляційного господарського суду від 20.03.2019, у задоволенні позову відмовлено.

Статтею 23 Закону України "Про іпотеку" встановлено, що в разі переходу права власності (права господарського відання) на предмет іпотеки від іпотекодавця до іншої особи, у тому числі в порядку спадкування чи правонаступництва, іпотека є дійсною для набувача відповідного нерухомого майна, навіть у тому випадку, якщо до його відома не доведена інформація про обтяження майна іпотекою. Особа, до якої перейшло право власності на предмет іпотеки, набуває статус іпотекодавця і має всі його права і несе всі його обов'язки за іпотечним договором у тому обсязі і на тих умовах, що існували до набуття ним права власності на предмет іпотеки.

За змістом статті 608 ЦК України зі смертю боржника припиняються лише ті зобов'язання, які нерозривно пов'язані з його особою і не можуть бути виконані іншою особою.

Оскільки іпотечні зобов'язання пов'язані не з особою іпотекодавця, а з належним йому нерухомим майном, з його смертю іпотека не припиняється, відповідний статус переходить до нового власника майна за прямою вказівкою Закону.

Наведені положення свідчать, що за існування судового рішення про звернення стягнення на предмет іпотеки зміна власника обтяженого іпотекою майном не спричиняє необхідності повторного доведення кредитором в судовому порядку наявності в нього відповідного права.

Отже, у разі наявності рішення суду, яким звернуто стягнуто на іпотечне майно, зміна іпотекодавця після переходу права власності на обтяжене іпотекою майно може бути підставою для заміни боржника у виконавчому провадженні, а не для звернення з новим позовом до нового власника.

Ураховуючи, що позивач належним чином не обґрунтував, за захистом якого порушеного або оспорюваного права чи законного інтересу він повторно звернувся до господарського суду за наявності чинного рішення суду, яким аналогічний позов

вже задоволено, суди попередніх інстанцій дійшли правильного висновку про безпідставність позову.

Постанова КГС ВС від 09.07.2019 у справі
№ 916/1645/18

(<https://reyestr.court.gov.ua/Review/82996675>)

8. Іпотека поширюється на всі складові частини та приналежності предмета іпотеки (поліпшення, внутрішні системи), що існують на момент укладення договору іпотеки та виникатимуть у майбутньому

У справі № 902/1414/13 банк звернувся до Господарського суду Вінницької області з позовом до ПП про звернення стягнення на предмет іпотеки за іпотечним договором з нього в рахунок погашення заборгованості в сумі 49 685 375,57 грн за кредитними договорами шляхом продажу на прилюдних торгах у межах процедури виконавчого провадження, передбаченої Законом України "Про виконавче провадження", за початковою ціною продажу предмета іпотеки, визначеною в процесі виконавчого провадження згідно з експертним висновком суб'єкта оціночної діяльності.

Рішенням Господарського суду Вінницької області від 27.10.2015, залишеним без змін постановою Північно-західного апеляційного господарського суду від 12.02.2019, в задоволенні позову відмовлено повністю.

Суди відмовили в позові через внесення іпотекодавцем змін (добудова, реконструкція, зміна поштової адреси) до іпотечного майна в односторонньому порядку, тобто без згоди іпотекодержателя, порушивши право банку на задоволення своїх вимог за рахунок предмета іпотеки. Також судами попередніх інстанцій залишено поза увагою те, що за умовами іпотечного договору іпотека поширюється на всі складові частини та приналежності предмета іпотеки (поліпшення, внутрішні системи), що існують на момент укладення договору іпотеки та виникатимуть у майбутньому. Тож всі здійсненні іпотекодавцем в період дії договору іпотеки поліпшення, реконструкції, зміни, доробки тощо автоматично стають предметом іпотеки. Незалежно від того, чи були внесені зміни до договору іпотеки у зв'язку з перебудовою, добудовою предмета іпотеки, іпотека поширюється на таку реконструкцію.

Згідно із частинами другою, третьою, сьомою статті 5 Закону України "Про іпотеку" (в редакції, чинній на час укладення іпотечного договору від 06.11.2007) предметом іпотеки може бути об'єкт незавершеного будівництва або інше нерухоме майно,

9. Суди не наділені повноваженнями звертати стягнення на предмет іпотеки шляхом визнання права власності на нього за іпотекодержателем

У справі № 925/1387/15 банк звернувся до Господарського суду Черкаської області з позовом до ТОВ, в якому просило звернути стягнення на предмет іпотеки в рахунок часткового погашення заборгованості за генеральним кредитним договором шляхом визнання права власності на нежитлові приміщення.

У договорі був визначений порядок звернення стягнення на предмет іпотеки у разі набуття іпотекодержателем права на таке звернення за вибором іпотекодержателя, а саме за рішенням суду або в позасудовому порядку шляхом переходу до іпотекодержателя права власності на предмет іпотеки, продажу предмета іпотеки. У зв'язку з неналежним виконанням умов договору у боржника виникла заборгованість за кредитним договором. У подальшому між третьою особою (первісний кредитор) та позивачем (банком) було укладено договір купівлі-продажу прав вимоги, за умовами якого продавець продає (відступає) права вимоги та передає їх покупцю, а покупець купує права вимоги.

Рішенням господарського суду першої інстанції, залишеним без змін постановою апеляційного господарського суду, звернуто стягнення на предмет іпотеки шляхом передачі у власність іпотекодержателю (банку) предмета іпотеки за іпотечним договором.

Скаржник аргументував касаційну скаргу тим, що суди не враховали, що позивач неправильно обрав спосіб захисту своїх прав, а задоволення позову про звернення стягнення на майно шляхом визнання права власності на обтяжене іпотекою майно є порушенням вимог статті 39 Закону України "Про іпотеку".

Колегія суддів КГС ВС дійшла висновку, що сторони у договорі чи відповідному застереженні можуть передбачити як передачу іпотекодержателю права власності на предмет іпотеки в позасудовому порядку, так і надання іпотекодержателю права від свого імені продати предмет іпотеки за рішенням суду або на підставі відповідного застереження в договорі про задоволення вимог іпотекодержателя чи застереження в іпотечному договорі згідно з договором купівлі-продажу.

Отже, передача іпотекодержателю права власності на предмет іпотеки відповідно до статей 36, 37 Закону України "Про іпотеку" є способом позасудового врегулювання, яке здійснюється за згодою сторін без звернення до суду. Водночас за змістом статей 328, 335, 392 ЦК України, статей 36, 37 Закону України "Про іпотеку" суди не наділені повноваженнями звертати стягнення на предмет іпотеки шляхом визнання права власності на нього за іпотекодержателем.

Аналогічну правову позицію наведено в постановах ВП ВС від 21.03.2018 у справі № 760/14438/15-ц, від 23.05.2018 у справі № 916/5073/15, від 29.05.2018 у справі № 369/238-15-ц та від 13.03.2019 у справі № 520/7281/15-ц і колегія суддів КГС ВС не вбачає підстав відступати від неї.

Постанова КГС ВС від 11.09.2019 у справі
№ 925/1387/15

(<https://reyestr.court.gov.ua/Review/84284499>)

10. Незазначення у резолютивній частині рішення суду початкової ціни предмета іпотеки у грошовому обчисленні, не має вирішального значення та не спричиняє безумовного скасування судових рішень

У справі № 910/17744/17 НБУ звернувся до Господарського суду міста Києва з позовом до ПАТ "Агрохолдинг Авангард" про звернення стягнення на предмет іпотеки.

Рішенням Господарського суду міста Києва позов задоволено.

Рішення суду першої інстанції мотивовано тим, що позивачем доведено прострочення кредитних зобов'язань ПАТ "Комерційний банк "Фінансова ініціатива" та настання підстав для звернення стягнення на предмет іпотеки. Водночас доказів сплати боргу суду не надано.

При цьому початкову ціну продажу предмета іпотеки судом першої інстанції у рішенні встановлено на підставі даних щодо оцінки спірного нерухомого майна, проведеної ТОВ "Консалтингова компанія "Увекон" на замовлення НБУ.

Постановою Північного апеляційного господарського суду рішення Господарського суду міста Києва від 22.08.2018 змінено. Звернуто стягнення на предмет іпотеки за іпотечним договором шляхом продажу предмета іпотеки на прилюдних торгах у межах процедури виконавчого провадження за початковою ціною, встановленою на рівні, не нижчому за звичайні ціни на цей вид майна, на підставі оцінки, проведеної суб'єктом оціночної діяльності/незалежним експертом на стадії оцінки майна під час проведення виконавчих дій згідно із Законом України "Про виконавче провадження".

За висновком суду апеляційної інстанції, під час розгляду справи сторони не дійшли згоди про вартість предмета іпотеки, яка могла б стати початковою ціною його реалізації, а тому правильним буде встановити спосіб реалізації предмета іпотеки

шляхом продажу на прилюдних торгах з визначенням вартості майна у межах процедури виконавчого провадження, передбаченої Законом України "Про виконавче провадження", що не суперечить нормам Закону України "Про іпотеку".

Статтею 39 Закону України "Про іпотеку" визначено, що в разі задоволення судом позову про звернення стягнення на предмет іпотеки в рішенні суду зазначаються: загальний розмір вимог та всі його складові, що підлягають сплаті іпотекодержателю з вартості предмета іпотеки; опис нерухомого майна, за рахунок якого підлягають задоволенню вимоги іпотекодержателя; заходи щодо забезпечення збереження предмета іпотеки або передачі його в управління на період до його реалізації (у разі необхідності); спосіб реалізації предмета іпотеки; пріоритет та розмір вимог інших кредиторів, які підлягають задоволенню з вартості предмета іпотеки; початкова ціна предмета іпотеки для його подальшої реалізації.

Зі змісту поняття "ціна" як форми грошового обчислення вартості товару, послуг тощо, а також положень статей 38, 39 зазначеного Закону можна зробити висновок, що в розумінні норми статті 39 Закону встановлення початкової ціни предмета іпотеки у грошовому обчисленні визначається за процедурою, передбаченою частиною шостою статті 38 цього Закону.

Згідно із частиною третьою статті 61 Закону України "Про виконавче провадження" початкова ціна продажу нерухомого майна визначається в порядку, встановленому статтею 57 цього Закону.

Відповідно до статей 19, 57 Закону України "Про виконавче провадження" сторони виконавчого провадження не позбавлені можливості заявляти клопотання про визначення вартості майна, тобто визначення іншої ціни предмета іпотеки, ніж буде зазначена в резолютивній частині рішення суду, якщо, наприклад, така вартість майна змінилася.

Ураховуючи наведене, у спорах цієї категорії незазначення у резолютивній частині рішення суду початкової ціни предмета іпотеки у грошовому обчисленні не має вирішального значення та не спричиняє безумовного скасування судових рішень.

Аналогічна правова позиція викладена у постановках ВП ВС від 21.03.2018 у справі № 235/3619/15-ц та від 05.09.2018 у справі № 202/30076/13-ц.

Постанова КГС ВС від 12.06.2019 у справі
№ 910/17744/17

(<http://reyestr.court.gov.ua/Review/82461151>)

11. Іпотека залишається дійсною незалежно від зміни власника майна

У справі № 904/9896/17 банк звернувся до суду з позовом до товариства про звернення стягнення на предмет іпотеки.

Позовні вимоги обґрунтовані тим, що відповідач не виконав своїх зобов'язань за кредитним договором в частині сплати кредитного боргу, що підтверджується судовим рішенням. Проте після укладення іпотечного договору відповідач самовільно здійснив реконструкцію предмета іпотеки, що призвело до зміни його технічних характеристик, і відчужив майно на користь Особи-2 та Особи-1. Оскільки правочин з відчуження іпотечного майна без згоди іпотекодержателя відповідно до статті 12 Закону України "Про іпотеку" є недійсними, тобто нікчемним, то треті особи, які вчинили його, не набули речових прав на іпотечне майно. У зв'язку з цим позивач має право на задоволення своїх вимог шляхом звернення стягнення на предмет іпотеки, який внаслідок нікчемності правочинів про відчуження майна не вибував з власності відповідача.

Рішенням Господарського суду Дніпропетровської області від 26.03.2018 позов задоволено.

Суд першої інстанції констатував наявність у позивача права на задоволення грошових вимог до відповідача за рахунок предмета іпотеки внаслідок невиконання ним кредитних зобов'язань. Оскільки відповідач без згоди позивача як іпотекодержателя здійснив реконструкцію предмета іпотеки і новий змінений об'єкт утворений з прив'язкою до вже наявної забудови, на реконструйоване майно поширюється дія іпотеки.

Постановою Центрального апеляційного господарського суду від 20.02.2020 рішення суду першої інстанції скасовано, в позові відмовлено.

Дослідивши зміст проведеної у справі на стадії апеляційного перегляду судової будівельно-технічної експертизи, суд апеляційної інстанції встановив, що нерухоме майно, передане відповідачем в іпотеку за договором, та нерухоме майно, право власності на яке набуто за договором купівлі-продажу, є двома окремими, не пов'язаними між собою об'єктами нерухомості. У зв'язку з цим на нерухоме майно, яке є предметом заявлених у цій справі позовних вимог, не поширюється дія положень статті 23 Закону України "Про іпотеку".

Апеляційний суд зауважив, що суд першої інстанції, звернувши стягнення на майно, власниками якого на момент подання позову є треті особи, не врахував, що саме вони повинні бути належними відповідачами у справі, проте вимог до них позивач не заявляв, а визначив їх процесуальний статус як треті особи без самостійних вимог на предмет спору.

ВС констатував, що суд апеляційної інстанції (як і суд першої інстанції, проте з протилежним висновком по суті спору) для вирішення спору визначив головним питанням про те, чи є нерухоме майно, яке набуто у власність третіми особами та становить предмет позовних вимог банку у справі, таким, що створене внаслідок реконструкції майна, переданого відповідачем в іпотеку за договором.

Водночас апеляційний господарський суд не звернув уваги на таке.

Відповідно до частини першої статті 33 Закону України "Про іпотеку" іпотекодержатель вправі задовольнити свої вимоги за основним зобов'язанням шляхом звернення стягнення на предмет іпотеки у разі невиконання або неналежного виконання боржником основного зобов'язання.

При цьому згідно з частинами першою, другою статті 23 зазначеного Закону в разі переходу права власності (права господарського відання) на предмет іпотеки від іпотекодавця до іншої особи, у тому числі в порядку спадкування чи правонаступництва, іпотека є дійсною для набувача відповідного нерухомого майна, навіть у тому випадку, якщо до його відома не доведена інформація про обтяження майна іпотекою.

Особа, до якої перейшло право власності на предмет іпотеки, набуває статусу іпотекодавця, має всі його права і несе всі його обов'язки за іпотечним договором у тому обсязі і на тих умовах, що існували до набуття ним права власності на предмет іпотеки.

Іпотека залишається дійсною незалежно від зміни власника майна.

Отже, у разі вибуття заставного майна з власності іпотекодавця законодавством встановлено механізм захисту прав іпотекодержателя шляхом перенесення всіх прав та обов'язків іпотекодавця на особу, до якої перейшло право власності на майно. У такому випадку у разі невиконання позичальником своїх кредитних зобов'язань іпотекодержатель в силу частини 1 статті 33 Закону України "Про іпотеку" має право задовольнити свої вимоги за рахунок іпотечного майна шляхом заявлення позовних вимог про звернення стягнення на предмет іпотеки до особи, яка є власником іпотечного майна на цей момент.

Постанова КГС ВС від 24.06.2020 у справі
№ 904/9896/17

(<http://reyestr.court.gov.ua/Review/90025246>)

Аналогічна правова позиція висловлена і у постановках КГС ВС від 07.05.2019 у справі № 926/3371/17, від 23.01.2020 у справі № 916/2558/18, від 18.04.2019 у справі № 15/5009/1800/11, від 05.05.2020 у справі № 161/6253/15-ц.

12. Припинення іпотеки у зв'язку з припиненням основного зобов'язання за кредитним договором

Товариство звернулося до Господарського суду Рівненської області з позовом до банку про визнання припиненим іпотечного договору у зв'язку з припиненням основного зобов'язання, а також зобов'язання відповідача вчинити дії щодо державної реєстрації відомостей про припинення іпотеки.

Позовні вимоги обґрунтовані припиненням основного зобов'язання за кредитним договором, яке забезпечене іпотекою, у зв'язку з чим іпотека за іпотечним договором є припиненою.

Згідно з частинами першою, другою статті 1054 ЦК України за кредитним договором банк або інша фінансова установа (кредитодавець) зобов'язується надати грошові кошти (кредит) позичальникові у розмірі та на умовах, встановлених договором, а позичальник зобов'язується повернути кредит та сплатити проценти. До відносин за кредитним договором застосовуються положення параграфу 1 "Позика" цієї глави "Позика. Кредит. Банківський вклад", якщо інше не встановлено цим параграфом і не впливає із суті кредитного договору.

За частиною першою статті 1050 ЦК України якщо позичальник своєчасно не повернув суму позики, він зобов'язаний сплатити грошову суму відповідно до статті 625 цього Кодексу.

Як зазначено в частині другій статті 1050 ЦК України, якщо договором встановлений обов'язок позичальника повернути позику частинами (з розстроченням), то в разі прострочення повернення чергової частини позикодавець має право вимагати дострокового повернення частини позики, що залишилася, та сплати процентів, належних йому відповідно до статті 1048 цього Кодексу.

Частиною першою статті 1048 ЦК України передбачено, що позикодавець має право на одержання від позичальника процентів від суми позики, якщо інше не встановлено договором або законом. Розмір і порядок одержання процентів встановлюються договором.

У разі відсутності іншої домовленості сторін проценти виплачуються щомісяця до дня повернення позики.

Частиною першою статті 526 ЦК України встановлено, що зобов'язання має виконуватися належним чином відповідно до умов договору та вимог цього Кодексу, інших актів цивільного законодавства, а за відсутності таких умов та вимог – відповідно до звичаїв ділового обороту або інших вимог, що звичайно ставляться

Згідно з приписами статті 599 зазначеного Кодексу зобов'язання припиняється виконанням, проведеним належним чином.

Виконання зобов'язання може забезпечуватися, зокрема, заставою (частина перша статті 546 ЦК України). Іпотекою є застава нерухомого майна, що залишається у володінні заставодавця або третьої особи (частина перша статті 575 ЦК України).

Застава (іпотека) є додатковим способом забезпечення виконання, а тому такі правовідносини щодо встановлення забезпечення матимуть юридичне значення тільки у разі юридичної сили основного зобов'язання.

Поряд з іпотекою акцесорного (додаткового) є і неустойка, яка вважається цивільно-правовою санкцією і у всіх випадках становить елемент забезпеченого зобов'язання.

Отже, банк використав право вимоги дострокового повернення всієї суми кредиту, що залишилася несплаченою, а також сплати процентів, належних йому відповідно до статті 1048 ЦК України, пені за порушення умов кредитного договору, звернувшись у 2014 році до суду з позовом про примусове солідарне стягнення цих коштів з боржника та з поручителя у судовому порядку.

Кредитор на власний розсуд змінив умови основного зобов'язання щодо строку дії кредитного договору, періодичності платежів, порядку сплати процентів за кредитом, а також неустойки, з чим погодився суд, задовольнивши позовні вимоги банку у справі № 569/5813/14-ц (аналогічна правова позиція викладена у постанові ВП ВС від 31.10.2018 у справі № 202/4494/16-ц).

КГС звернувся до правової позиції, викладеної у постановках ВП ВС від 28.03.2018 у справі № 444/9519/12 та від 31.10.2018 у справі № 202/4494/16-ц, згідно з якими положення абзацу другого частини першої статті 1048 ЦК України про щомісячну виплату процентів до дня повернення позики у разі відсутності іншої домовленості сторін може бути застосоване лише у межах погодженого сторонами строку кредитування. Право кредитодавця нараховувати передбачені договором проценти за кредитом, а також обумовлену кредитним договором неустойку припиняється після спливу визначеного договором строку кредитування чи у разі пред'явлення до позичальника вимоги згідно з частиною другою статті 1050 ЦК України. В охоронних правовідносинах права та інтереси позивача забезпечені частиною другою статті 625 ЦК України, яка регламентує наслідки прострочення виконання грошового зобов'язання (постанова ВП ВС від 28.03.2018 у справі № 444/9519/12).

Рішення суду про стягнення кредитної заборгованості свідчить про закінчення строку дії договору. Відповідно, зважаючи на правову природу іпотеки як похідного зобов'язання від основного зобов'язання та пряму залежність від його умов,

на правовідносини, що виникають після ухвалення рішення про стягнення заборгованості, іпотека не поширюється, якщо інше не встановлено іпотечним договором (у наведеному висновку КГС ВС взяв до уваги викладену в постанові ВП ВС від 31.10.2018 у справі № 202/4494/16-ц). Зазначене безпідставно не враховано скажником у доводах касаційної скарги.

Отже, звернувшись з позовом до суду, позивач прагнув досягти правової визначеності, тобто отримати підтвердження судом припинення у банку права застави (іпотеки) на майно. У зв'язку з цим належним способом захисту є визнання іпотеки за іпотечним договором припиненою. Проте з урахуванням матеріалів справи, суті спірних правовідносин, суди попередніх інстанцій обґрунтовано захистили право та інтерес позивача в обраний останнім спосіб захисту, який у цьому випадку є ефективним та не суперечить закону.

Постанова КГС ВС від 05.03.2020 у справі
№ 918/319/19

(<http://reyestr.court.gov.ua/Review/88050878>)

13. Припинення основного зобов'язання внаслідок ліквідації юридичної особи, яка є боржником у такому зобов'язанні, не припиняє права застави (іпотеки) на майно

У справі № 910/2815/19 ПП звернулося до суду з позовом до банку в особі уповноваженої особи Фонду гарантування вкладів фізичних осіб на ліквідацію та до ТОВ про визнання припиненим договором іпотеки.

Позов мотивовано тим, що нерухоме майно (нежитлова будівля), яке належить ПП на праві власності, незаконно перебуває під обтяженням (іпотекою) за договором іпотеки за кредитним договором, до якого позивач непричетний. На час набуття позивачем права власності на зазначене нерухоме майно йому не було відомо про таке обтяження, оскільки інформація щодо нього в Державному реєстрі іпотек та Єдиному реєстрі заборон відчуження об'єкта на той час була відсутня.

Позивач вважає, що договір іпотеки є припиненим, оскільки припинена діяльність ТОВ (боржника за кредитним договором) у судовому порядку, про що до Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань внесено відповідний запис.

Крім того, на думку позивача, договір іпотеки є припиненим згідно із частиною першою статті 17 Закону України "Про іпотеку" у зв'язку із закінченням строку дії іпотечного договору.

Рішенням Господарського суду міста Києва від 29.07.2019 у справі № 910/2815/19 відмовлено позивачеві у задоволенні позовних вимог.

Постановою Північного апеляційного господарського суду від 15.10.2019 скасовано рішення місцевого господарського суду та прийнято нове, яким позов задоволено.

ВС зазначив, що відповідно до статті 1 Закону України "Про іпотеку" в разі, коли іпотекодавець передає в іпотеку нерухоме майно для забезпечення виконання зобов'язання іншої особи – боржника перед іпотекодержателем, він є майновим поручителем. Отже, у цьому випадку іпотека є конгломератним різновидом таких видів забезпечення виконання зобов'язання як порука та застава.

Припинення основного зобов'язання внаслідок ліквідації юридичної особи боржника за цим зобов'язанням не припиняє поруки (та, відповідно, іпотеки як різновиду поруки), якщо кредитор реалізував своє право на стягнення заборгованості до припинення юридичної особи – боржника.

ВС погоджується з висновками суду першої інстанції і відзначає, що оскільки право на звернення стягнення на предмет іпотеки (шляхом звернення до суду з позовом, за результатами розгляду справи за яким ухвалено судові рішення про звернення стягнення на предмет іпотеки) було реалізоване кредитором – ПАТ до ліквідації боржника – ТОВ, то його ліквідація не свідчить про припинення іпотеки.

Суд касаційної інстанції вважає правильним висновок місцевого суду про те, що спірний договір іпотеки передбачає, що договір набирає чинності з моменту його підписання сторонами та нотаріального посвідчення і діє до повного розрахунку боржника/іпотекодавця з іпотекодержателем за основним зобов'язанням (кредитним договором). Тобто наведеною умовою договору іпотеки встановлена його дія – до повного розрахунку боржника/іпотекодавця з іпотекодержателем за основним зобов'язанням.

ВС також погодився з обґрунтованими висновками суду першої інстанції про те, що звернення стягувача до Державної виконавчої служби з метою задоволення своїх вимог у порядку Закону України "Про виконавче провадження" є правом стягувача (банку), а не його обов'язком.

Зважаючи на викладене, ВС констатував, що суд апеляційної інстанції дійшов хибних висновків про те, що у зв'язку з ліквідацією ТОВ зазначений договір іпотеки є припиненим.

Постанова КГС ВС від 20.02.2020 у справі
№ 910/2815/19

(<http://reyestr.court.gov.ua/Review/87838969>)

14. Якщо предметом спору є звернення стягнення на предмет іпотеки за іпотечним договором, укладеним для забезпечення зобов'язання за кредитним договором, сторонами якого є юридична особа як кредитордавець і фізична особа -- підприємець як позичальник, такий спір має розглядатися за правилами господарського судочинства, незважаючи на те, що сторонами спору є юридична та фізична особа --сторони іпотечного договору

У справі № 910/6380/19 ПАТ звернулося до Господарського суду міста Києва з позовом до фізичної особи про звернення стягнення на предмет іпотеки.

Згідно з ухвалою Господарського суду міста Києва від 22.05.2019 позов ПАТ до фізичної особи про звернення стягнення на предмет іпотеки прийнято та направлено за виключною підсудністю до Господарського суду Київської області.

Ухвалу місцевого господарського суду аргументовано тим, що позивач заявив вимоги про звернення стягнення на предмет іпотеки (земельні ділянки), розташований за адресою: Київська область, Бориспільський район, Кіровська сільська рада. Тому огляду на положення статті 30 ГПК України відповідно до правил виключної підсудності цей спір повинен розглядатися за місцезнаходженням нерухомого майна, а саме Господарським судом Київської області.

Північний апеляційний господарський суд постановою від 05.09.2019 у справі № 910/6380/19 ухвалу Господарського суду міста Києва від 22.05.2019 скасував, а провадження у цій справі закрити на підставі пункту 1 частини першої статті 231 ГПК України, зазначивши, що спір у цій справі за суб'єктивним складом сторін має бути розглянуто за правилами цивільного судочинства.

Правову позицію щодо юрисдикції спору у подібних правовідносинах вже наведено, зокрема, у постановах ВП ВС від 02.10.2018 у справі № 910/1733/18, від 19.03.2019 у справі № 904/2526/18.

Так, за змістом пункту 1 частини першої статті 20 ГПК України господарські суди розглядають справи у спорах, що виникають у зв'язку зі здійсненням господарської діяльності (крім справ, передбачених частиною другої цієї статті), та інші справи у визначених законом випадках, зокрема: справи у спорах, що виникають

при укладанні, зміні, розірванні і виконанні правочинів у господарській діяльності, крім правочинів, стороною яких є фізична особа, яка не є підприємцем, а також у спорах щодо правочинів, укладених для забезпечення виконання зобов'язання, сторонами якого є юридичні особи та (або) фізичні особи – підприємці.

З аналізу наведеної норми вбачається, що законодавець відніс до юрисдикції господарських судів справи: 1) у спорах, що виникають при укладанні, зміні, розірванні і виконанні правочинів у господарській діяльності, крім правочинів, стороною яких є фізична особа, яка не є підприємцем; 2) у спорах щодо правочинів, укладених для забезпечення виконання зобов'язання, сторонами якого є юридичні особи та (або) фізичні особи – підприємці.

За змістом частини першої статті 546 ЦК України виконання зобов'язання може забезпечуватися неустойкою, порукою, гарантією, заставою, притриманням, завдатком.

Відповідно до частин першої, третьої статті 575 цього Кодексу іпотекою є застава нерухомого майна, що залишається у володінні заставодавця або третьої особи; правила про іпотеку землі та інші окремі види застав встановлюються законом.

Згідно із частиною першою статті 576 ЦК України предметом застави може бути будь-яке майно (зокрема річ, цінні папери, майнові права), що може бути відчужене заставодавцем і на яке може бути звернене стягнення.

Правовідносини у цьому спорі виникли стосовно договору іпотеки, укладеного для виконання кредитного договору, сторонами якого є юридична особа та фізична особа – підприємець.

У постановах від 02.10.2018 у справі № 910/1733/18, від 19.03.2019 у справі № 904/2526/18 ВП ВС наголосила, що до юрисдикції господарських судів належать справи щодо розгляду спорів стосовно правочинів, укладених для забезпечення виконання основного зобов'язання, якщо сторонами цього основного зобов'язання є юридичні особи та (або) фізичні особи – підприємці. У цьому випадку суб'єктний склад сторін правочинів, укладених для забезпечення виконання основного зобов'язання, не має значення для визначення юрисдикції господарського суду щодо розгляду відповідної справи.

Оскільки предметом спору в цій справі є звернення стягнення на предмет іпотеки за іпотечним договором, укладеним для забезпечення зобов'язання за кредитним договором, сторонами якого є юридична особа як кредитодавець і фізична особа – підприємець як позичальник, такий спір має розглядатися за правилами господарського судочинства, незважаючи на те, що сторонами спору є юридична та фізична особа – сторони іпотечного договору.

Постанова КГС ВС від 14.01.2020 у справі
№ 910/6380/19

(<http://reyestr.court.gov.ua/Review/86660784>)

Крім того, справа, розгляд якої ініційований за правилами господарського судочинства, має бути розглянута господарським судом і у разі, якщо в процесі розгляду цієї справи у зв'язку з внесенням змін до законодавства вона стала такою, що не належить до юрисдикції господарського суду, і відповідним законом не врегульовано спеціального порядку передачі таких справи на цій підставі на розгляд суду іншої юрисдикції.

Постанова КГС ВС від 26.12.2019 у справі
№ 914/1325/17

(<http://reyestr.court.gov.ua/Review/86141075>)

15. Під можливістю довідатися про порушення права або про особу, яка його порушила, слід розуміти передбачувану неминучість інформування особи про такі обставини або існування в особи певних зобов'язань як міри належної поведінки, в результаті виконання яких вона мала б змогу дізнатися про відповідні протиправні дії та того, хто їх вчинив (позовна давність)

У справі № 916/2828/18, банк звернувся до господарського суду з позовом до Управління виконавчої дирекції Фонду соціального страхування України в Одеській області. У позовних вимогах банк просив визнати за ним право іпотеки на нежитлові приміщення офісу, що належать на праві власності Управлінню виконавчої дирекції Фонду соціального страхування України в Одеській області, та в рахунок погашення заборгованості за кредитним договором звернути стягнення на предмет іпотеки.

Згідно з технічним паспортом квартира, що була предметом іпотеки за іпотечним договором, повністю переобладнана в офісне приміщення.

За твердженням позивача відповідно до інформації з Державного реєстру речових прав на нерухоме майно, Реєстру прав власності на нерухоме майно, Державного реєстру іпотек, Єдиного реєстру заборон відчуження об'єктів нерухомого майна власником предмета іпотеки є Управління виконавчої дирекції Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань

України в Одеській області. У зв'язку з переходом права власності на предмет іпотеки до Управління виконавчої дирекції Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України в Одеській області воно відповідно до статті 23 Закону України "Про іпотеку" набуло статусу іпотекодавця, має всі його права і несе всі його обов'язки за іпотечним договором.

Для забезпечення виконання зобов'язань за кредитним договором, укладеним між банком та фізичною особою, між банком та поручителем було укладено іпотечний договір.

05.12.2007 між Управлінням виконавчої дирекції Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України в Одеській області та іпотекодавцем було укладено договір купівлі-продажу нерухомого майна. Тобто за цим договором було відчужене майно, яке є предметом іпотеки за іпотечним договором. Через відмову іпотекодавця від нотаріального посвідчення зазначеного договору купівлі-продажу покупець звернувся до суду загальної юрисдикції з позовом про визнання дійсним договору купівлі-продажу. Рішенням суду, залишеним без змін постановою апеляційного суду, було визнано право власності на нерухоме майно.

Рішенням суду у цивільній справі від 21.01.2016 за позовом банку до іпотекодавця звернуто стягнення на предмет іпотеки за іпотечним договором.

У зв'язку з невиконанням позичальником та поручителями своїх зобов'язань зі сплати заборгованості за кредитним договором та невиконанням ними рішення районного суду про стягнення з них кредитної заборгованості, а також після того як банку стало відомо про зміну власника іпотечного майна, він звернувся до господарського суду з позовом до Управління виконавчої дирекції Фонду соціального страхування України в Одеській області про визнання права іпотеки та звернення стягнення на предмет іпотеки.

Рішенням місцевого господарського суду відмовлено в задоволенні позовних вимог у повному обсязі. Апеляційний господарський суд не погодився з висновком місцевого господарського суду щодо неможливості задоволення позовних вимог у цій справі, дійшов висновку про обґрунтованість позовних вимог, змінив мотивувальну частину, проте відмовив у задоволенні позову з огляду на те, що позовні вимоги були заявлені після спливу строку позовної давності.

Колегія судів КГС ВС дійшла до висновку, що з порушенням умов іпотечного договору (за відсутності згоди іпотекодержателя) предмет іпотеки був відчужений, змінився власник іпотечного майна, а також змінилися і характеристики предмета іпотеки внаслідок його реконструкції та зміни призначення (з житлового на нежитлове). Тобто існує невизначеність щодо належного позивачеві права іпотеки

за іпотечним договором, укладеним між позивачем та іпотекодавцем, щодо предмета іпотеки та його власника, що свідчить про порушення права іпотеки позивача за іпотечним договором, яке підлягає захисту.

Наявність рішення районного суду від 21.01.2016 у цивільній справі про звернення стягнення на предмет іпотеки не свідчить про відсутність порушеного права позивача з огляду на те, що це рішення стосувалося предмета іпотеки – квартири, якої вже не існує у зв'язку з її переобладнанням у нежитлове приміщення, та було ухвалене щодо іпотекодавця (фізичної особи), який з 19.02.2008 вже не був власником предмета іпотеки і на час прийняття рішення у справі помер.

Відповідно до частин першої та другої статті 23 Закону України “Про іпотеку” в разі переходу права власності (права господарського відання) на предмет іпотеки від іпотекодавця до іншої особи, у тому числі в порядку спадкування чи правонаступництва, іпотека є дійсною для набувача відповідного нерухомого майна, навіть у тому випадку, якщо до його відома не доведена інформація про обтяження майна іпотекою. Особа, до якої перейшло право власності на предмет іпотеки, набуває статус іпотекодавця і має всі його права і несе всі його обов'язки за іпотечним договором у тому обсязі і на тих умовах, що існували до набуття ним права власності на предмет іпотеки.

Отже, відповідно до Закону України “Про іпотеку” іпотека залишається дійсною незалежно від зміни власника майна.

Крім того, у зв'язку з переобладнанням квартири в офісне приміщення та зміною призначення нерухомого майна (предмета іпотеки) з житлового на нежитлове відповідачем була здійснена державна реєстрація права приватної власності на нежитлові приміщення офісу.

При цьому слід зазначити, що новоствореним об'єктом нерухомості може вважатися виключно такий, що був створений без прив'язок до іншого, вже наявного нерухомого майна, без використання його складових структурних елементів. Тобто неможливо визнати новоствореним нерухомим майном об'єкт нерухомого майна, що становить вже наявний об'єкт нерухомості зі зміненими зовнішніми та внутрішніми параметрами.

Отже, нежитлові приміщення офісу є предметом іпотеки за іпотечним договором, характеристики якого були змінені в результаті реконструкції одного й того самого об'єкта, і на зазначені нежитлові приміщення офісу, власником якого є відповідач, поширюється дія іпотеки на підставі іпотечного договору.

Крім того, як встановили суди попередніх інстанцій, відповідач заявив про застосування до позовних вимог у цій справі строку позовної давності,

оскільки позивач заявив позовні вимоги у цій справі поза межами трирічного строку позовної давності від дати невиконання боржником забезпеченого іпотекою зобов'язання.

Колегія КГС ВС зазначила, що право задовольнити забезпечені іпотекою вимоги за рахунок предмета іпотеки виникло у кредитора у зв'язку з невиконанням боржником вимоги про дострокове повернення кредиту в повному обсязі.

Отже, у спірних правовідносинах позивач міг пред'явити позов до іпотекодавця про звернення стягнення на іпотечне майно протягом трьох років від дати невиконання боржником забезпеченого іпотекою зобов'язання, а саме після закінчення тридцяти днів з моменту отримання вимоги про дострокове повернення кредиту в повному обсязі (наведена правова позиція викладена у постанові КГС ВС від 16.04.2018 у справі № 922/4461/14).

Початок перебігу позовної давності обчислюється за правилами статті 261 ЦК України, частина перша якої пов'язує його з днем, коли особа довідалася або могла довідатися про порушення свого права або про особу, яка його порушила.

Порівняльний аналіз термінів “довідався” та “міг довідатися”, що містяться в статті 261 ЦК України, дає підстави для висновку про презумпцію можливості та обов'язку особи знати про стан своїх майнових прав, а тому доведення факту, через який позивач не знав про порушення свого цивільного права і саме з цієї причини не звернувся за його захистом до суду, недостатньо. Позивач повинен також довести той факт, що він не міг дізнатися про порушення свого цивільного права, що також впливає із загального правила, встановленого статтею 74 ГПК України, про обов'язковість доведення стороною спору тих обставин, на які вона посилається як на підставу своїх вимог та заперечень. Відповідач, навпаки, мусить довести, що інформацію про порушення можна було отримати раніше.

За змістом статті 261 ЦК України законодавець виходить не лише з безпосередньої обізнаності особи про факти порушення її прав, а й об'єктивної можливості цієї особи знати про ці факти. Якщо встановити день, коли особа довідалася про порушення права або про особу, яка його порушила, неможливо або наявні докази того, що особа не знала про порушення права, хоч за наявних умов повинна була знати про це, перебіг позовної давності починається від дня, коли особа повинна була довідатися про порушення свого права. Під можливістю довідатися про порушення права або про особу, яка його порушила, в цьому випадку слід розуміти передбачувану неминучість інформування особи про такі обставини або існування в особи певних зобов'язань як міри належної поведінки, в результаті виконання яких вона мала б змогу дізнатися про відповідні протиправні дії та того, хто їх вчинив.

У даній справі було встановлено, що інформація стосовно нового власника іпотечного майна була відображена у відповідних державних реєстрах, в КП «Бюро технічної інвентаризації» Одеської міської ради, а отже позивач мав можливість отримати цю інформацію відповідно до норм чинного законодавства і своєчасно звернутися до суду за захистом свого порушеного права.

З огляду на викладене Верховний Суд дійшов висновку, що суд апеляційної інстанції правильно та обґрунтовано відмовив у задоволенні позову з огляду на те, що позовні вимоги були заявлені Банком після спливу строку позовної давності.

Аналогічна правова позиція викладена в постанові ВС від 21.03.2018 у справі № 57/314-6/526-2012.

Постанова КГС ВС від 06.02.2020 у справі
№ 916/2828/18

(<http://reyestr.court.gov.ua/Review/87515722>)

16. Якщо особа, яка вчинила правочин, помилилася щодо обставин, які мають істотне значення, такий правочин може бути визнаний судом недійсним

У справі № 911/1382/18 ТОВ звернулося до банку з позовом про визнання недійсним договору іпотеки.

Позовні вимоги мотивовані тим, що укладення договору іпотеки відбулося внаслідок введення відповідачем в оману позивача внаслідок змови представників банку та керівника учасника товариства, які шляхом обману вчинили цей правочин в інтересах банку з метою приховання факту незабезпеченості кредиту, що дозволило банку пройти аудиторську перевірку. Укладення договору іпотеки відбулося з порушенням банківської таємниці посадовими особами банку та її розголошенням під час укладення цього договору. Майно товариства було передано в іпотеку із завищенням його оцінки. Спірний договір іпотеки був укладений на захист інтересів банку та жодним чином не виявляв волю ні іпотекодавця, ні самого боржника, який і на сьогодні фактично не знає про цей договір. Крім того, позивач зазначив, що відповідач не повідомив про факт порушення компанією умов кредитування і тим самим фактично з моменту укладення цього договору іпотеки поставив у скрутне становище товариство.

Господарський суд міста Києва рішенням, залишеним без змін постановою Північного апеляційного господарського суду, в задоволенні позову відмовив повністю.

Судові рішення мотивовані відсутністю достатніх та достовірних доказів наявності в діях відповідача умисного введення в оману позивача під час укладення спірного договору іпотеки стосовно обставин, які мають істотне значення. Під час укладення цього договору сторонами дотримано всіх вимог щодо свободи волевиявлення, форми, наявності істотних умов, що передбачені цивільним та господарським законодавством. Отже, позивач не довів наявності обставин укладення договору іпотеки, з якими законодавство пов'язує можливість визнання цього правочину недійсним.

Згідно з частиною першою статті 215 ЦК України підставою недійсності правочину є недодержання в момент вчинення правочину стороною (сторонами) вимог, які встановлені частинами першою – третьою, п'ятою та шостою статті 203 цього Кодексу.

Відповідно до статті 230 ЦК України якщо одна із сторін правочину навмисно ввела другу сторону в оману щодо обставин, які мають істотне значення (частина перша статті 229 цього Кодексу), такий правочин визнається судом недійсним. Обман має місце, якщо сторона заперечує наявність обставин, які можуть перешкодити вчиненню правочину, або якщо вона замовчує їх існування.

Сторона, яка застосувала обман, зобов'язана відшкодувати другій стороні збитки у подвійному розмірі та моральну шкоду, що завдані у зв'язку з вчиненням цього правочину.

Якщо особа, яка вчинила правочин, помилилася щодо обставин, які мають істотне значення, такий правочин може бути визнаний судом недійсним. Істотне значення має помилка щодо природи правочину, прав та обов'язків сторін, таких властивостей і якостей речі, які значно знижують її цінність або можливість використання за цільовим призначенням. Помилка щодо мотивів правочину не має істотного значення, крім випадків, встановлених законом (частина перша статті 229 ЦК України).

Тож, правочин визнається вчиненим внаслідок обману в разі навмисного введення іншої сторони в оману щодо обставин, які впливають на вчинення правочину.

Наявність умислу в діях відповідача, істотність значення обставин, щодо яких особу введено в оману, і сам факт обману повинна довести особа, яка діяла під впливом обману. Обман щодо мотивів правочину не має істотного значення.

Суб'єктом введення в оману є сторона правочину як безпосередньо, так і через інших осіб за домовленістю.

Подібний висновок викладений у постанові Верховного Суду України від 29.04.2014 у справі № 3-11гс14.

Відповідно до пункту 2 частини першої статті 18 Закону України "Про іпотеку" іпотечний договір повинен містити такі істотні умови, як зміст і розмір основного зобов'язання, строк і порядок його виконання та/або посилання на правочин, у якому встановлено основне зобов'язання.

Отже, враховуючи те, що судами не з'ясовано виконання якого дійсного або такого, що виникне у майбутньому, зобов'язання забезпечено відповідно до укладеного між банком та товариством договору іпотеки на час укладання, а також чи звертався банк до позичальника з вимогою про дострокове виконання зобов'язань за кредитним договором та чи були ці обставини відомі позивачу на час укладання договору іпотеки, висновки місцевого та апеляційного господарських судів про відсутність підстав для висновку про те, що спірний правочин вчинений внаслідок обману, та, відповідно, підстав для застосування передбачених законом наслідків є передчасними та такими, що прийняті за неповного встановлення усіх істотних обставин справи.

Постанова КГС ВС від 10.12.2019 у справі
№ 911/1382/18

(<http://reyestr.court.gov.ua/Review/86430894>)

17. Довготривалі та безрезультатні дії з продажу іпотечного майна порушують права боржника та майнового поручителя на законне очікування прийняття предмета іпотеки в рахунок погашення заборгованості, покладають на іпотекодавця надмірний, неспіврозмірний тягар і штучно збільшують заборгованість боржника за кредитним договором

У справі № 922/2827/18 ТОВ звернулося до Господарського суду Харківської області з позовом до банку про припинення іпотеки нежитлової будівлі.

Обґрунтовуючи позовні вимоги, позивач зазначив, що відповідач як іпотекодержатель не скористався своїм правом придбання предмета іпотеки за результатами третіх прилюдних торгів, що відповідно до частини третьої статті 49 Закону України "Про іпотеку" є підставою для припинення договору іпотеки за рішенням суду.

Рішенням Господарського суду Харківської області від 10.01.2019, залишеним без змін постановою Східного апеляційного господарського суду від 29.05.2019, у

задоволенні позовних вимог відмовлено. Суд дійшов висновку, що позивач не надав доказів наявності безумовних підстав для припинення іпотеки, а його посилення на необхідність припинення іпотеки на підставі частин першої, третьої статті 49 Закону України "Про іпотеку" є безпідставними з юридичного погляду та ґрунтуються на довільному тлумаченні вимог чинного законодавства.

Скасовуючи судові рішення та направляючи справу на новий розгляд, КГС ВС зазначив таке.

За приписами статті 599 ЦК України зобов'язання припиняється виконанням, проведеним належним чином.

Частинами першою, другою статті 590 ЦК України визначено порядок дій заставодержателя (іпотекодержателя) щодо захисту свого права у разі, коли основне зобов'язання не буде виконано у встановлений строк (термін). У такому випадку заставодержатель набуває право звернення до суду з позовною заявою про звернення стягнення на предмет застави.

Застава як окремий спосіб забезпечення зобов'язання регулюється параграфом 6 глави 49 ЦК України, законами України "Про заставу", "Про забезпечення вимог кредиторів та реєстрацію обтяжень", "Про іпотеку", "Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень".

Окремим видом застави є іпотека (стаття 575 ЦК України). Закон України "Про іпотеку" є спеціальним законом, що регулює правовідносини щодо іпотечного майна.

У Законі України від 22.09.2011 № 3795-VI "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо врегулювання відносин між кредиторами та споживачами фінансових послуг" (набрав чинності 16.10.2011), містяться норми, що стосуються регулювання різних за своєю природою правовідносин.

Названим Законом, зокрема, внесені зміни до статті 49 Закону України "Про іпотеку" щодо можливості призначення третіх прилюдних торгів. Тож, якщо іпотекодержатель не скористався правом, передбаченим частиною першою цієї статті, за результатами третіх прилюдних торгів, іпотека може бути припиненою за рішенням суду.

Пунктом 1 розділу II "Прикінцеві положення" Закону України від 22.09.2011 № 3795-VI передбачено, що він набирає чинності з дня, наступного за днем його опублікування, а пунктом 2 зазначеного розділу встановлено, що дія цього Закону не поширюється на кредитні договори, укладені до набрання ним чинності.

Згідно з частиною першої статті 58 Конституції України закони та інші нормативно-правові акти не мають зворотної дії в часі, крім випадків, коли вони пом'якшують або скасовують відповідальність особи.

Поряд з цим, з огляду на іпотеку право іпотекодержателя одержати задоволення за рахунок заставленого майна виникає не з моменту укладення ним договорів кредиту чи іпотеки, а в разі невиконання боржником (іпотекодавцем) своїх зобов'язань.

Ураховуючи встановлені обставини, суди попередніх інстанцій правильно застосували приписи статті 49 Закону України "Про іпотеку" в редакції Закону України від 22.09.2011 № 3795-VI. Доводи скаржника щодо застосування судами попередніх інстанцій до спірних правовідносин нечинної редакції Закону є необґрунтованими.

За змістом статті 11 Закону України "Про іпотеку" майновий поручитель (іпотекодавець) несе відповідальність перед іпотекодержателем за невиконання боржником основного зобов'язання в межах вартості предмета іпотеки.

Статтею 17 цього Закону визначено перелік підстав припинення іпотеки, аналогічний закріпленому в статті 593 ЦК України. Зокрема, до таких підстав належать: припинення основного зобов'язання або закінчення строку дії іпотечного договору; реалізація предмета іпотеки; набуття іпотекодержателем права власності на предмет іпотеки; визнання іпотечного договору недійсним; знищення (втрата переданої в іпотеку будівлі (споруди), якщо іпотекодавець не відновив її; інші підстави, передбачені цим Законом.

Відповідно до статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, статті 129 Конституції України та статті 7 ГПК України однією із засад судочинства є рівність всіх учасників судового процесу перед законом і судом.

Отже, приймаючи рішення, суд повинен врахувати інтереси всіх сторін у справі, надати належну оцінку викладеним сторонами доводам та наявним доказам у справі у їх сукупності.

При цьому статтею 49 Закону України "Про іпотеку" (у зазначеній редакції) передбачено право суду припинити іпотеку, якщо іпотекодержатель не скористався правом заліку своїх забезпечених вимог в рахунок ціни майна за результатами третіх прилюдних торгів.

Припинення іпотеки у зв'язку із застосуванням цього Закону є правом суду, рішення якого повинно прийматися з огляду на конкретні обставини справи.

Поряд з цим суди попередніх інстанцій не взяли до уваги, що позивач є майновим поручителем, та не дослідили обставин щодо можливого виконання саме боржником основного зобов'язання (самостійно або за рішенням суду), а отже, дійсного розміру заборгованості за кредитним договором.

Водночас з огляду на приписи законів України "Про іпотеку" (у зазначеній редакції) та "Про виконавче провадження" (в редакції Закону, що діяв на момент проведення перших трьох аукціонів), варто зауважити на те, що застосування приписів статті 49 Закону України "Про іпотеку" нерозривно пов'язане з діями виконавчого органу, передбаченими Законом України "Про виконавче провадження".

Довготривалі та безрезультатні дії з продажу іпотечного майна порушують права боржника та майнового поручителя на законне очікування прийняття предмета іпотеки в рахунок погашення заборгованості, покладають на іпотекодавця надмірний, неспіврозмірний тягар і штучно збільшують заборгованість боржника за кредитним договором.

З аналізу положень статей 3, 17, 49 Закону України "Про іпотеку" (у зазначеній редакції) випливає, що припинення іпотеки у зв'язку із застосуванням цього закону є правом суду, рішення якого повинно прийматися з урахуванням конкретних обставин справи, принципів справедливості і балансу інтересів іпотекодавця та іпотекодержателя.

Постанова КГС ВС від 19.11.2019 у справі
№ 922/2827/18

(<http://reyestr.court.gov.ua/Review/85971720>)

18. Унаслідок звернення стягнення на предмет іпотеки або застави шляхом визнання за кредитором права власності на нього кредитор не втрачає права вимоги до боржника щодо одержання задоволення порушеного основного зобов'язання за рахунок іншого виду забезпечення

У справі № 908/1506/17 банк звернувся до Господарського суду Запорізької області з позовом до товариства-1, товариства-2 та товариства-3 про стягнення солідарно заборгованості за кредитним договором у сумі 1726670,14 грн.

Рішенням Господарського суду Запорізької області від 05.10.2017 позов задоволено повністю.

Постановою Центрального апеляційного господарського суду від 16.09.2019 рішення Господарського суду Запорізької області від 05.10.2017 скасовано, прийнято нове рішення, яким в задоволенні позову про стягнення 1 726 670,14 грн, відмовлено.

Суд апеляційної інстанції виходив з того, що відповідно до частини четвертої статті 36 Закону України "Про іпотеку" (в редакції, чинній на момент прийняття у власність майна (24.06.2016)) після завершення позасудового врегулювання наступна вимога позивача (іпотекодержателя) щодо виконання боржником основного зобов'язання за кредитним договором, а саме погашення основної заборгованості у розмірі 1 726 670,14 грн, обчисленої з урахуванням часткового погашення шляхом набуття позивачем у власність заставного та іпотечного майна, є недійсною, через що задоволенню не підлягає.

Однак суд касаційної інстанції вважає помилковими наведені висновки апеляційного суду з огляду на таке.

Стаття 36 Закону України "Про іпотеку" передбачає вирішення сторонами іпотечного договору питання про звернення стягнення на предмет іпотеки шляхом позасудового врегулювання на підставі договору. Тож, чинним законодавством України передбачена можливість забезпечення виконання зобов'язання шляхом передачі в іпотеку декількох об'єктів нерухомого майна. У разі перебування в іпотеці декількох об'єктів нерухомого майна кредитор має право на задоволення своїх вимог за рахунок будь-якого з об'єктів або їх всіх, якщо їхня сукупна вартість є необхідною для погашення заборгованості іпотекодавця в повному обсязі.

Тобто законодавець пов'язує задоволення вимог іпотекодержателя за рахунок предметів іпотеки, в тому числі шляхом позасудового врегулювання на підставі договору, саме з обсягом невиконаного зобов'язання. Це не означає, що отримання у власність одного з предметів іпотеки у будь-якому випадку є наслідком припинення основного зобов'язання в повному обсязі.

Нормами чинного законодавства не обмежено право кредитора забезпечити належне виконання боржником основного зобов'язання декількома видами забезпечення. Забезпечувальне зобов'язання є додатковим (акцесорним), а не альтернативним основному. Здійснення особою права на захист не може залежати від застосування нею інших способів правового захисту.

Отже, внаслідок звернення стягнення на предмет іпотеки або застави шляхом визнання за кредитором права власності на нього кредитор не втрачає права вимоги до боржника щодо одержання задоволення порушеного основного зобов'язання за рахунок іншого виду забезпечення. Недійсними в розумінні частинами четвертої статті 36 Закону України "Про іпотеку" є наступні вимоги

кредитора до боржника, які залишилися невиконаними та виходять за межі інших видів забезпечення основного зобов'язання цим боржником.

Оскільки розмір забезпечення основного зобов'язання може мати істотне значення для кредитора при погодженні ним умов основного зобов'язання, у яке він вступає, припинення усіх інших забезпечень при реалізації кредитором одного з них суперечило б принципу справедливості та розумності.

Аналогічний правовий висновок викладений у постановах ВС від 14.11.2018 у справі № 910/2535/18, від 19.06.2019 у справі № 904/9795/16 та від 19.09.2019 у справі № 910/9508/17.

Постанова КГС ВС від 14.01.2020 у справі
№ 908/1506/17

(<http://reyestr.court.gov.ua/Review/86998963>)

Розділ II. Спори, що виникають з правовідносин за договором поруки

Порука – це односторонній, консенсуальний договір, за яким третя особа (поручитель) поручається перед кредитором боржника за виконання ним свого обов'язку. Поручитель відповідає перед кредитором за порушення зобов'язання боржником (стаття 553 ЦК України).

На відміну від договору застави, яка надає кредиторіві переважне право перед іншими кредиторами боржника задовольнити свої вимоги з вартості заставленого майна, за договором поруки кредитор поряд з боржником набуває в особі поручителя додаткового боржника.

ЦК України встановлює солідарну відповідальність поручителя і боржника, якщо інше не обумовлено в договорі. Тобто викладена норма є диспозитивною. Сторони можуть передбачити і субсидіарний характер відповідальності поручителя. Якщо ж це спеціально не визначено в договорі, то поручитель відповідає перед кредитором у тому ж обсязі, що і боржник, а саме за сплату основного боргу, відсотків, неустойки, збитків, витрат на стягнення боргу тощо. Звичайно, при цьому обсяг відповідальності поручителя не може перевищувати обсяг відповідальності боржника.

Порукою, згідно із законодавством України, може забезпечуватися лише дійсна вимога, а не та, що може з'явитися в майбутньому. Договір поруки укладається як фізичними, так і юридичними особами. У деяких випадках укладення договору поруки може прямо передбачатися в законі.

У разі отримання вимоги кредитора поручитель зобов'язаний повідомити про це боржника, а в разі пред'явлення до нього позову – подати клопотання про залучення боржника до участі у справі. Якщо поручитель не повідомить боржника про вимогу кредитора і сам виконає зобов'язання, боржник має право висунути проти вимоги поручителя всі заперечення, які він мав проти вимоги кредитора.

До поручителя, який виконав зобов'язання, забезпечені порукою, переходять усі права кредитора у цьому зобов'язанні, в тому числі й ті, що забезпечували його виконання. Якщо поручителів декілька, то до кожного з тих, хто виконав зобов'язання, забезпечене порукою, переходять права кредитора у розмірі частини обов'язку, що він виконав.

Якщо боржник сам виконав зобов'язання, забезпечене порукою, він повинен негайно повідомити про це поручителя.

Аналіз практики вирішення спорів, що виникають з правовідносин за договором поруки, свідчить, що у вирішенні названої категорії спорів не виникає особливих проблем.

19. Часткове виконання поручителем зобов'язань за кредитним договором не породжує переходу до нього прав кредитора за цим договором

У справі № 910/7715/19 ТОВ звернулося до Господарського суду міста Києва з позовом до банку про розірвання договору поруки.

Рішенням Господарського суду міста Києва від 02.09.2019, залишеним без змін постановою Північного апеляційного господарського суду від 28.11.2019, відмовлено в задоволенні позовних вимог.

Рішення судів попередніх інстанцій обґрунтовані тим, що:

- матеріали справи не містять будь-яких доказів на підтвердження пред'явлення банком майнових вимог до поручителя та наявності порушеного зобов'язання на момент сплати ТОВ коштів банку;
- ТОВ не надало жодних належних, допустимих та достовірних доказів того, що воно погасило повністю всі зобов'язання боржника за кредитним договором, а не їх частину;
- у договорі поруки відсутня вказівка на суму конкретних зобов'язань боржника, за виконання яких поручилося ТОВ, а часткове виконання поручителем зобов'язання за кредитним договором не породжує переходу до нього прав кредитора за цим договором.

КГС ВС дійшов висновку про відсутність підстав для задоволення касаційної скарги та скасування судових рішень з огляду на таке.

Статтею 554 ЦК України передбачено, що в разі порушення боржником зобов'язання, забезпеченого порукою, боржник і поручитель відповідають перед кредитором як солідарні боржники, якщо договором поруки не встановлено додаткову (субсидіарну) відповідальність поручителя. Поручитель відповідає перед кредитором у тому ж обсязі, що і боржник, включаючи сплату основного боргу, процентів, неустойки, відшкодування збитків, якщо інше не встановлено договором поруки.

Загальний порядок укладення, зміни і розірвання цивільно-правових договорів врегульовано главою 53 ЦК України, а порядок укладення, зміни і розірвання господарських договорів – главою 20 ГК України.

Відповідно до статті 188 ГК України зміна та розірвання господарських договорів в односторонньому порядку не допускаються, якщо інше не передбачено законом або договором. Сторона договору, яка вважає за необхідне змінити або розірвати договір, повинна надіслати пропозиції про це другій стороні за договором. Сторона договору, яка одержала пропозицію про зміну чи розірвання договору, у двадцятиденний строк після одержання пропозиції повідомляє другу сторону про результати її розгляду. У разі якщо сторони не досягли згоди щодо зміни (розірвання) договору або у разі недержання відповіді у встановлений строк з урахуванням часу поштового обігу, заінтересована сторона має право передати спір на вирішення суду.

Згідно зі статтею 525 ЦК України одностороння відмова від зобов'язання або одностороння зміна його умов не допускається, якщо інше не встановлено договором або законом.

Пунктом 14 договору поруки передбачено, що дострокове розірвання цього договору здійснюється за письмовою згодою сторін.

При цьому судами встановлено, що належних і допустимих доказів на підтвердження дотримання сторонами зазначеного порядку розірвання договору поруки відповідно до вимог законодавства та умов зазначеного договору матеріали справи не містять.

Водночас відповідно до статі 651 ЦК України договір може бути змінено або розірвано за рішенням суду на вимогу однієї із сторін у разі істотного порушення договору другою стороною та в інших випадках, встановлених договором або законом. Істотним є таке порушення стороною договору, коли внаслідок завданої цим шкоди друга сторона значною мірою позбавляється того, на що вона розраховувала при укладенні договору.

Аналогічні положення щодо можливості розірвання договору за домовленістю сторін або на вимогу однієї із сторін за рішенням суду встановлено у частині третій статті 653 ЦК України та частині четвертій статті 188 ГК України.

Згідно з частиною другою статті 651 ЦК України істотним є таке порушення стороною договору, коли внаслідок завданої цим шкоди друга сторона значною мірою позбавляється того, на що вона розраховувала при укладенні договору.

Тобто йдеться про таке порушення договору однією зі сторін, яке призводить до неможливості досягнення другою стороною цілей договору. Істотність порушення визначається лише за об'єктивними обставинами, що склалися у сторони, яка вимагає розірвання договору. У такому випадку вина (як суб'єктивний чинник) сторони, що припустилася порушення договору, не має жодного значення і

для оцінки порушення як істотного, і для виникнення права вимагати розірвання договору на підставі частини другої статті 651 ЦК України. Іншим критерієм істотного порушення договору закон визнає розмір завданої порушенням шкоди, який не дає змоги потерпілій стороні отримати очікуване при укладенні договору. Водночас йдеться не лише про грошовий вираз завданої шкоди, прямі збитки, а й випадки, коли потерпіла сторона не зможе використати результати договору. Вирішальне значення для застосування зазначеного положення закону має співвідношення шкоди з тим, що могла очікувати від виконання договору сторона.

Оцінка істотного порушення договору здійснюється судом відповідно до критеріїв, що встановлені законом. Вирішуючи питання про оцінку істотності порушення стороною договору, суди повинні встановити не лише наявність істотного порушення договору, а й наявність шкоди, завданої цим порушенням другій стороні, яка може бути виражена у вигляді реальних збитків та (або) упущеної вигоди, її розмір, який дає змоги потерпілій стороні отримати очікуване при укладенні договору, а також з'ясувати, чи є справді істотною різниця між тим, на що має право розраховувати сторона, укладаючи договір, і тим, що в дійсності вона змогла отримати.

ТОВ не обґрунтувало своїх доводів про те, що воно, укладаючи спірний договір, керувалося наявністю забезпечення, яке перевищує розмір зобов'язання.

Крім того, згідно зі статтею 626 ЦК України порука створює права для кредитора та обов'язки для поручителя.

Частиною першою статті 543 ЦК України передбачено, що в разі солідарного обов'язку боржників (солідарних боржників) кредитор має право вимагати виконання обов'язку частково або в повному обсязі як від усіх боржників разом, так і від будь-кого з них окремо.

За частиною другою статті 556 ЦК України до поручителя, який виконав зобов'язання, забезпечене порукою, переходять усі права кредитора в цьому зобов'язанні, у тому числі й ті, що забезпечували його виконання.

Частиною першою статті 512 ЦК України встановлено вичерпний перелік підстав заміни кредитора у зобов'язанні, серед яких передбачено і виконання обов'язку боржника поручителем.

Слід мати на увазі, що обсяг прав кредитора, які переходять до поручителя у такому випадку, повинен відповідати обсягу задоволених ним вимог кредитора за основним зобов'язанням.

Правовий аналіз частини другої статті 556 ЦК України дає підстави для висновку про те, що наслідки, встановлені в цій нормі, настають лише в разі повного виконання поручителем забезпеченого порукою кредитного зобов'язання. Цей висновок узгоджується з положенням частини першої статті 512 ЦК України, яка передбачає подібний спосіб заміни кредитора в зобов'язанні внаслідок виконання обов'язку боржника поручителем або заставаодавцем (майновим поручителем).

Часткове виконання поручителем зобов'язань за кредитним договором не породжує переходу до нього прав кредитора за цим договором.

Водночас товариство не довело, що воно повністю виконало зобов'язання з повернення кредитів та сплати відсотків за користування ними, і матеріали справи не містять доказів на підтвердження обсягу таких зобов'язань та строків їх виконання.

Аналогічна правова позиція викладена у постановках ВС від 07.08.2018 у справі № 910/22259/17, від 03.12.2019 у справі № 910/5001/19, від 24.12.2019 у справі № 910/5016/19, від 16.01.2020 у справі № 910/5000/19 та від 22.01.2020 у справі № 910/4997/19.

Постанова КГС ВС від 18.02.2020 у справі
№ 910/7715/19

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/87711879>

20. Невиконання відповідачем обов'язку передати документи не є істотним порушенням умов договору поруки, внаслідок якого позивач значною мірою позбавляється того, на що він розраховував при укладенні цього договору

У справі № 910/4994/19 ТОВ звернулося до Господарського суду міста Києва з позовом до банку про розірвання договору поруки.

Позовні вимоги обґрунтовані тим, що банк не передав товариству належним чином засвідчені копії документів, які підтверджують обов'язки боржника за кредитним договором. Унаслідок цього позивач фактично був позбавлений можливості використовувати необхідні документи для стягнення коштів з боржника, що призвело до суттєвого погіршення його фінансово-майнового стану.

Рішенням Господарського суду міста Києва від 30.10.2019, залишеним без змін постановою Північного апеляційного господарського суду від 15.01.2020 у справі, в задоволенні позовних вимог відмовлено.

Загальний порядок укладення, зміни і розірвання цивільно-правових договорів урегульовано главою 53 ЦК України. Порядок укладення, зміни і розірвання господарських договорів визначено главою 20 ГК України.

За змістом статті 188 ГК України зміна та розірвання господарських договорів в односторонньому порядку не допускаються, якщо інше не передбачено законом або договором. Сторона договору, яка вважає за необхідне змінити або розірвати договір, повинна надіслати пропозиції про це другій стороні за договором. Сторона договору, яка одержала пропозицію про зміну чи розірвання договору, у двадцятиденний строк після одержання пропозиції повідомляє другу сторону про результати її розгляду. У разі якщо сторони не досягли згоди щодо зміни (розірвання) договору або у разі неодержання відповіді у встановлений строк з урахуванням часу поштового обігу, заінтересована сторона має право передати спір на вирішення суду.

Відповідно до статті 651 ЦК України зміна або розірвання договору допускається лише за згодою сторін, якщо інше не встановлено договором або законом.

Договір може бути змінено або розірвано за рішенням суду на вимогу однієї із сторін у разі істотного порушення договору другою стороною та в інших випадках, встановлених договором або законом. Істотним є таке порушення стороною договору, коли внаслідок завданої цим шкоди друга сторона значною мірою позбавляється того, на що вона розраховувала при укладенні договору.

Тобто йдеться про таке порушення договору однією зі сторін, яке призводить до неможливості досягнення другою стороною цілей договору. Істотність порушення визначається лише за об'єктивними обставинами, що склалися у сторони, яка вимагає розірвання договору. У такому випадку вина (як суб'єктивний чинник) сторони, що припустилася порушення договору, не має жодного значення і для оцінки порушення як істотного, і для виникнення права вимагати розірвання договору на підставі частини другої статті 651 ЦК України. Іншим критерієм істотного порушення договору закон визнає розмір завданої порушенням шкоди, який не дає змоги потерпілій стороні отримати очікуване при укладенні договору. Водночас мається на увазі не лише про грошовий вираз завданої шкоди, прямі збитки, а й випадки, коли потерпіла сторона не зможе використати результати договору. Вирішальне значення для застосування зазначеного положення закону має співвідношення шкоди з тим, що могла очікувати від виконання договору сторона. Наведена правова позиція викладена у постановках ВС від 07.08.2018 у справі № 910/22259/17, від 14.08.2018 у справі № 910/22454/17, від 28.08.2018 у справі № 910/20932/17, від 02.10.2018 у справі № 910/21033/17, від 16.10.2018 у справі № 910/3568/18, від 19.02.2019 у справі № 910/4427/18.

Крім того, оцінка істотного порушення договору здійснюється судом відповідно до критеріїв, установлених законом. Оцінюючи істотність порушення стороною договору, суди повинні встановити не лише наявність істотного порушення договору, а й наявність шкоди, завданої цим порушенням другій стороні, яка може бути виражена у вигляді реальних збитків та (або) упущеної вигоди, її розмір, який не дає змоги потерпілій стороні отримати очікуване при укладенні договору, а також з'ясувати, чи є справді істотною різниця між тим, на що має право розраховувати сторона, укладаючи договір, і тим, що в дійсності вона змогла отримати. Наведена правова позиція викладена у постанові Верховного суду України від 18.09.2013 у справі № 6-75цс13.

При цьому саме лише невиконання первісним кредитором обов'язку з передачі документів, що підтверджують обов'язки боржника за кредитним договором, не свідчить про відсутність у нового кредитора права вимоги до боржника, з огляду на що посилання скаржника на доцільність застосування до спірних правовідносин частини другої статті 517 ЦК України відхиляться судом.

Товариство не надало доказів того, що непередання відповідачем документів, які підтверджують право вимоги до боржника, перешкоджає йому стягнути з боржника сплачені ним кошти.

Ураховуючи викладене, КГС ВС погодився з висновками судів попередніх інстанцій про відсутність правових підстав для задоволення позову про розірвання договору поруки.

При виборі і застосуванні норм права до спірних відносин суд касаційної інстанції відповідно до статті 236 ГПК України взяв до уваги висновки, викладені в постановках ВС від 03.12.2019 у справі № 910/5001/19, від 24.12.2019 у справі № 910/5016/19, від 16.01.2020 у справі № 910/5000/19, від 22.01.2020 у справі № 910/4997/19.

Постанова КГС ВС від 12.03.2020 у справі
№ 910/4994/19

(<https://reyestr.court.gov.ua/Review/88245308>)

Аналогічна правова позиція викладена в постанові КГС ВС від 07.05.2020 у справі № 910/5027/19.

Крім того, у справі № 910/4996/19 КГС ВС зазначив про неефективність обраного способу захисту своїх прав: якби договір поруки було розірвано, товариство не мало б можливості ні повернути сплачені ним банку кошти (згідно з наведеним положенням частини четвертої статті 653 ЦК України), ні вимагати у банку надіслати

відповідні документи (оскільки таке зобов'язання банку за договором поруки припинилося б унаслідок розірвання цього договору), і, відповідно, не могло б і вимагати від боржника сплатити йому кошти.

Постанова КГС ВС від 11.02.2020 у справі
№ 910/4996/19

(<https://reyestr.court.gov.ua/Review/87559728>)

21. Будь-який правочин, вчинений боржником у період настання у нього зобов'язання з погашення заборгованості перед кредитором, внаслідок якого боржник перестає бути платоспроможним, має ставитися під сумнів щодо його добросовісності та набуває ознак фродаторного правочину (правочину, що вчинений боржником на шкоду кредиторам)

У справі № 910/8357/18 банк звернувся до Господарського суду міста Києва з позовною заявою до ТОВ-1 та ТОВ-2 про визнання недійсним договору поруки.

Позовні вимоги обґрунтовано приписами статті 234 ЦК України з посиланням на вчинення відповідачами правочину без наміру створення правових наслідків, які ним обумовлювалися, оскільки внаслідок укладення спірного договору поруки цілеспрямовано створено штучну кредиторську заборгованість в обсязі, достатньому для реалізації процедури фіктивного банкрутства, з метою подальшого ухилення від виконання кредитних зобов'язань перед позивачем зі сплати кредитних коштів.

Рішенням Господарського суду міста Києва від 12.03.2019 у задоволенні позову про визнання недійсним договору поруки, укладеного між ТОВ-1 та ТОВ-2, відмовлено повністю.

Судове рішення місцевого господарського суду мотивовано тим, що позивач не підтвердив належними та допустимими доказами обставини, на які він посилається у своїх вимогах про визнання недійсним договору, та не довів те, що відповідачами при укладанні спірного договору порушено його право, що стало підставою для звернення до суду.

Постановою Північного апеляційного господарського суду від 03.09.2019 рішення Господарського суду міста Києва від 12.03.2019 у справі № 910/8357/18 залишено без змін.

Постанова апеляційного господарського суду мотивована тим, що висновок суду першої інстанції про відсутність у договорі ознак фіктивності є правильним позивач не довів порушення його прав та охоронюваних законом інтересів, а також мав можливість захисту своїх порушених прав у разі відкриття щодо відповідача-2 провадження у справі про банкрутство відповідно до положень Закону України "Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом" (далі – Закон про банкрутство).

За змістом статті 202 ЦК України правочином є дія особи, спрямована на набуття, зміну або припинення цивільних прав і обов'язків.

Правочин має бути спрямований на реальне настання правових наслідків, що обумовлені ним (частина п'ята статті 203 ЦК України).

Відповідно до статей 16, 203, 215 ЦК України для визнання судом оспорюваного правочину недійсним необхідним є: пред'явлення позову однією із сторін правочину або іншою заінтересованою особою; наявність підстав для оспорення правочину; встановлення, чи порушується (не визнається або оспорується) суб'єктивне цивільне право або інтерес особи, яка звернулася до суду. Таке розуміння визнання правочину недійсним як способу захисту є усталеним у судовій практиці. Це підтверджується висновками, що містяться в постановках Верховного Суду України від 25.12.2013 у справі № 6-78цс13, від 11.05.2016 у справі № 6-80бцс16 тощо.

Отже, правом оспорювати правочин ЦК України наділяє не лише сторону (сторони) правочину, а й інших, третіх осіб, що не є сторонами правочину, визначаючи статус таких осіб як "заінтересовані особи".

Тому в кожній справі про визнання правочину недійсним суд повинен встановити наявність тих обставин, з якими закон пов'язує визнання правочину недійсним і настання певних юридичних наслідків.

Відповідно до змісту статті 234 ЦК України фіктивним є правочин, який вчинено без наміру створення правових наслідків, які обумовлювалися цим правочином. Фіктивний правочин визнається судом недійсним.

Для визнання правочину фіктивним суди повинні встановити наявність умислу в усіх сторін правочину. При цьому необхідно враховувати, що саме по собі невиконання правочину сторонами не означає, що укладено фіктивний правочин. Якщо сторонами не вчинено будь-яких дій на виконання такого правочину, суд ухвалює рішення про визнання правочину недійсним без застосування будь-яких наслідків.

У фіктивних правочинах внутрішня воля сторін не відповідає зовнішньому її прояву. Іншими словами, тобто обидві сторони, вчиняючи фіктивний правочин, знають заздалегідь, що він не буде виконаний, тобто мають інші цілі, ніж передбачені правочином. Такий правочин завжди укладається умисно.

Основними ознаками фіктивного правочину є: введення в оману (до або в момент укладення угоди) третьої особи щодо фактичних обставин правочину або дійсних намірів учасників; свідомий намір невиконання зобов'язань договору; приховування справжніх намірів учасників правочину.

Отже, фіктивний правочин характеризується тим, що сторони вчиняють такий правочин лише "про людське око", знаючи заздалегідь, що він не буде виконаний; вчиняючи фіктивний правочин, сторони мають інші цілі, ніж ті, що передбачені правочином. Фіктивним може бути визнаний будь-який правочин, якщо він не має на меті встановлення правових наслідків, які визначені законом для цього виду правочину (постанова об'єднаної палати КГС ВС від 07.12.2018 у справі № 910/7547/17).

Відмовляючи у задоволенні позову, суд першої інстанції, з висновками якого погодився апеляційний господарський суд, зазначив, що позивач не довів наявності підстав для визнання правочину недійсним, оскільки договір поруки від 20.10.2016 відповідачі уклали, користуючись наданим їм законом правом вільного волевиявлення на укладення договору та погодивши відповідні істотні умови такого договору. Крім того, суд зауважив, що в разі відкриття щодо відповідача-2 провадження у справі про банкрутство позивач має право захистити свої права відповідно до положень Закону про банкрутство.

Утім, такі висновки судів попередніх інстанцій колегія суддів КГС ВС визнала передчасними та такими, що зроблені без належної оцінки та аналізу дій сторін договору в контексті добросовісності/недобросовісності і зловживання правом щодо кредитора і його майнових інтересів.

Згідно зі статтею 13 ЦК України цивільні права особа здійснює у межах, наданих їй договором або актами цивільного законодавства. При здійсненні своїх прав особа зобов'язана утримуватися від дій, які могли б порушити права інших осіб, завдати шкоди довкіллю або культурній спадщині. Не допускаються дії особи, що вчиняються з наміром завдати шкоди іншій особі, а також зловживання правом в інших формах. При здійсненні цивільних прав особа повинна додержуватися моральних засад суспільства.

З конструкції частини третьої статті 13 ЦК України випливає, що дії особи, які полягають у реалізації такою особою свого права, однак вчиняються з наміром завдати шкоди іншій особі, є формою зловживання правом. Учинення власником

майна правочину з розпорядження належним йому майном з метою унеможливити задоволення вимоги іншої особи – стягувача за рахунок майна цього власника може бути кваліфіковане як зловживання правом власності, оскільки власник використовує правомочність розпорядження майном на шкоду майновим інтересам кредитора (висновок викладений у постанові об'єднаної палати КГС ВС від 07.12.2018 у справі № 910/7547/17).

Недійсність договору як приватно-правова категорія покликана не допускати або присікати порушення цивільних прав та інтересів або ж їх відновлювати (висновок об'єднаної палати Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду в постанові від 05.09.2019 у справі № 638/2304/17).

Суд врахував правовий висновок ВП ВС, викладений у постанові від 03.07.2019 у справі № 369/11268/16-ц (провадження № 14-260цс19) про те, що позивач має право звернутися до суду з позовом про визнання договору недійсним як такого, що спрямований на уникнення звернення стягнення на майно боржника, на підставі загальних засад цивільного законодавства (пункт 6 частини першої статті 3 ЦК України) та недопустимості зловживання правом (частина третя статті 13 ЦК України) і послатися на спеціальну норму, що передбачає підставу визнання правочину недійсним, якою може бути як підстава, визначена статтею 234 ЦК України, так і інша, наприклад, встановлена статтею 228 ЦК України.

Поручитель, який став солідарним боржником у зв'язку з невиконанням позичальником свого обов'язку в кредитному зобов'язанні, що виникло первинно з його волі та за його бажанням, не є абсолютно вільним в обранні варіантів власної поведінки. Його дії не повинні призводити до такого стану, в якому він ставатиме неплатоспроможним перед своїми кредиторами (висновок викладений у постанові Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 24.07.2019 у справі № 405/1820/17).

Боржник, який відчужує майно (вчиняє інші дії, пов'язані із зменшенням його платоспроможності) після виникнення у нього зобов'язання з повернення суми позики, діє очевидно недобросовісно та зловживає правами стосовно кредитора.

Тому правопорядок не може залишати поза реакцією такі дії, які хоч і не порушують конкретних імперативних норм, але є очевидно недобросовісними та зводяться до зловживання правом, спрямованим на недопущення (уникнення) задоволення вимог такого кредитора.

Отже, будь-який правочин, вчинений боржником у період настання у нього зобов'язання з погашення заборгованості перед кредитором, внаслідок якого боржник перестає бути платоспроможним, має ставитися під сумнів щодо його

добросовісності та набуває ознак фродаторного правочину (правочину, що вчинений боржником на шкоду кредиторам).

ВС звернув увагу на те, що згідно з принципом "jura novit curia" ("суд знає закони") неправильна юридична кваліфікація позивачем і відповідачами спірних правовідносин не звільняє суд від обов'язку застосувати для вирішення спору належні приписи юридичних норм (постанова ВП ВС від 12.06.2019 у справі № 487/10128/14-ц).

Постанова КГС ВС від 28.11.2019 у справі
№ 910/8357/18

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/86176126>

Розділ III. Спори, що виникають з правовідносин за договором гарантії

Згідно зі статтею 560 ЦК України за гарантією банк, інша фінансова установа, страхова організація (гарант) гарантує перед кредитором (бенефіціаром) виконання боржником (принципалом) свого обов'язку.

Гарант відповідає перед кредитором за порушення зобов'язання боржником.

Зобов'язання гаранта перед кредитором не залежить від основного зобов'язання (його припинення або недійсності), зокрема і тоді, коли в гарантії міститься посилання на основне зобов'язання (стаття 562 ЦК України).

За статтею 563 ЦК України у разі порушення боржником зобов'язання, забезпеченого гарантією, гарант зобов'язаний сплатити кредиторів грошову суму відповідно до умов гарантії; вимога кредитора до гаранта про сплату грошової суми відповідно до виданої ним гарантії пред'являється у письмовій формі. До вимоги додаються документи, зазначені в гарантії; у вимозі до гаранта або у доданих до неї документах кредитор повинен вказати, у чому полягає порушення боржником основного зобов'язання, забезпеченого гарантією; кредитор може пред'явити вимогу до гаранта у межах строку, встановленого у гарантії, на який її видано; кредитор не може передавати іншій особі право вимоги до гаранта, якщо інше не встановлено гарантією.

Зобов'язання гаранта перед кредитором припиняється відповідно до статті 568 ЦК України у разі: 1) сплати кредиторів суми, на яку видано гарантію; 2) закінчення строку дії гарантії; 3) відмови кредитора від своїх прав за гарантією шляхом повернення її гарантові або шляхом подання гаранту письмової заяви про звільнення його від обов'язків за гарантією.

Гарант за статтею 569 ЦК України має право на зворотну вимогу (регрес) до боржника в межах суми, сплаченої ним за гарантією кредиторів, якщо інше не встановлено договором між гарантом і боржником.

Аналіз практики вирішення спорів, що виникають з правовідносин за договором гарантії, засвідчив, що у вирішенні названої категорії спорів виникають такі проблемні питання щодо:

- визнання недійсним договору гарантії;
- чинності гарантії.
-

22. У разі непідписання учасником, який став переможцем торгів, договору про закупівлю банк-гарант зобов'язується сплатити на користь бенефіціара грошову суму

У справі № 910/23450/17 казенне підприємство звернулося з позовом до банку та ТОВ про солідарне стягнення коштів за банківською гарантією.

Позовні вимоги були мотивовані тим, що договір про закупівлю з ТОВ укладено не було, а тому на підставі частини третьої статті 24 Закону України "Про публічні закупівлі" забезпечення тендерної пропозиції не повертається, а банк-гарант зобов'язується сплатити на користь бенефіціара грошову суму в разі непідписання учасником, який став переможцем торгів, договору про закупівлю.

Рішенням Господарського суду міста Києва від 20.02.2018 у задоволенні позовних вимог відмовлено повністю. Відмовляючи у позові, місцевий суд виходив з того, що факт видачі гарантії за відсутності виконання принципалом перед гарантом зобов'язань, які зумовлюють момент вступу її в законну силу, є обставиною, що унеможливорює застосування такого заходу забезпечення виконання зобов'язання, тому банк не є зобов'язаним за гарантією, яка не набрала чинності.

Постановою Північного апеляційного господарського суду від 08.10.2019 рішення Господарського суду міста Києва від 20.02.2018 у справі № 910/23450/17 скасовано частково та прийнято нове рішення, яким позов задоволено частково та стягнуто з банку 330 000,00 грн; відмовлено в частині позовних вимог до ТОВ.

Апеляційний господарський суд дійшов висновку, що видана банком банківська гарантія набрала чинності з моменту її видачі, що є підставою для сплати банком бенефіціару гарантійного платежу в сумі 330 000,00 грн.

КГС ВС погодився з висновками суду апеляційної інстанції про те, що вимога позивача про стягнення з банку коштів за банківською гарантією є обґрунтованою. Доводи скаржника щодо хибного сприйняття позивачем положення статті 562 ЦК України не знаходять свого підтвердження, оскільки відповідно до статті 562 цього Кодексу зобов'язання гаранта перед кредитором не залежить від основного зобов'язання (його припинення або недійсності), зокрема і тоді, коли в гарантії міститься посилання на основне зобов'язання. Отже, у відносинах за гарантією беруть участь три суб'єкти: гарант, бенефіціар та принципал. Забезпечувальна функція гарантії полягає у тому, що вона (гарантія) забезпечує виконання принципалом його обов'язку перед бенефіціаром.

Постанова КГС ВС від 21.02.2020 у
справі № 910/23450/17

(reyestr.court.gov.ua/Review/87735740)

23. Розірвання сторонами договору, виконаного повністю або частково, не позбавляє сторони права на звернення до суду з позовом про визнання такого договору недійсним

У справі № 916/319/19 банк звернувся до Господарського суду Одеської області з позовом до підприємства про визнання недійсною банківської гарантії.

Позовні вимоги мотивовані тим, що гарантія підписана та видана начальником відділення без достатніх на це повноважень і подальшого її схвалення від імені банку через неприйняття таких дій юридичною особою.

Рішенням Господарського суду Житомирської області від 03.07.2019, залишеним без змін постановою Північно-західного апеляційного господарського суду від 11.09.2019, відмовлено в задоволенні позовних вимог.

КГС ВС погодився з висновком судів попередніх інстанції щодо наявності у представника банку (начальника відділення) повноважень на вчинення оспорюваного правочину, оскільки вчинення головою правління дій щодо уповноваження начальника відділення на укладення від імені банку договорів гарантій згідно з довіреністю, яка не була скасована та не була визнана недійсною в установленому порядку, не може свідчити про те, що начальник відділення перевищив свої повноваження, уклавши оспорюваний договір банківської гарантії.

У цьому випадку захист прав банку здійснюється згідно з частиною четвертою статті 92 ЦК України. У разі якщо члени органу юридичної особи та інші особи, які відповідно до закону чи установчих документів виступають від імені юридичної особи, порушують свої обов'язки щодо представництва, вони несуть солідарну відповідальність за збитки, завдані ними юридичній особі, а не шляхом визнання недійсною виданої банківської гарантії, яка, тим паче, у подальшому була схвалена.

Відповідно до статті 241 ЦК України правочин, вчинений представником з перевищенням повноважень, створює, змінює, припиняє цивільні права та обов'язки особи, яку він представляє, лише у разі наступного схвалення правочину цією особою. Правочин вважається схваленим зокрема у разі, якщо особа, яку він представляє, вчинила дії, що свідчать про прийняття його до виконання. Наступне схвалення правочину особою, яку представляють, створює, змінює і припиняє цивільні права та обов'язки з моменту вчинення цього правочину.

Настання передбачених цією статтею наслідків залежить від того, чи було в подальшому схвалено правочин особою, від імені якої його вчинено. Доказами такого схвалення можуть бути відповідне письмове звернення уповноваженого органу (посадової особи) такої юридичної особи до другої сторони правочину чи до її представника (лист, телефонограма, телеграма, телетайпограма тощо) або вчинення зазначеним органом (посадовою особою) дій, які свідчать про схвалення правочину (прийняття його виконання, здійснення платежу другій стороні, підписання товаророзпорядчих документів тощо). Наведене стосується й тих випадків, коли правочин вчинений не представником юридичної особи з перевищенням повноважень, а особою, яка взагалі не мала повноважень щодо вчинення правочину.

Аналогічна правова позиція наведена у постанові ВС від 10.04.2018 у справі № 910/11079/17.

Водночас КГС ВС вважає помилковим посилання судів на положення статті 72 Закону України "Про акціонерні товариства", оскільки цієї нормою врегульований порядок схвалення значного правочину або правочину, щодо якого існує заінтересованість, а гарантія, яка є предметом цього спору, не є таким правочином.

КГС ВС не погодився з висновком судів, що закінчення строку дії гарантії унеможлиблює визнання її недійсною. Вирішуючи спори про визнання правочинів (господарських договорів) недійсними, господарський суд повинен встановити наявність фактичних обставин, з якими закон пов'язує визнання таких правочинів (господарських договорів) недійсними на момент їх вчинення (укладення) і настання відповідних наслідків, та в разі задоволення позовних вимог зазначати в судовому рішенні, в чому конкретно полягає неправомірність дій сторони та яким нормам законодавства не відповідає оспорюваний правочин. Розірвання сторонами договору, виконаного повністю або частково, не позбавляє сторони права на звернення до суду з позовом про визнання такого договору недійсним. Не перешкоджає поданню відповідного позову закінчення строку (терміну) дії оспорюваного правочину до моменту подання позову.

Зазначена правова позиція викладена у постанові ВП ВС від 27.11.2018 у справі № 905/1227/17.

Крім того, закінчення строку дії гарантії є підставою для припинення зобов'язання гаранта перед кредитором. Водночас така обставина не позбавляє сторони права на звернення з позовом про визнання такого договору недійсним.

Однак наведені обставини не призвели до прийняття незаконних рішень судами попередніх інстанцій, оскільки вони встановили інші обставини, які є самостійними підставами для відмови у задоволенні позовних вимог.

Постанова КГС ВС від 06.12.2019 у справі
№ 916/319/19

(<http://reyestr.court.gov.ua/Review/86438517>)

24. Погодження в договорі банківської гарантії умов чинності гарантії, що залежать від дій боржника (тому об'єктивно можуть не наступити), суперечить правовій природі гарантії

У справі № 910/13380/18 акціонерне товариство звернулося до господарського суду з позовом до банку та ТОВ про визнання недійсним пункту договору про надання гарантії та стягнення з акціонерного товариства 177 790,64 грн за цією гарантією.

Позовні вимоги обґрунтовані тим, що правочин, з урахуванням оспорюваного пункту договору, не спрямований на настання реальних наслідків, оскільки визначена в зазначеному пункті договору подія, а саме розміщення ТОВ грошового забезпечення на відповідному рахунку банку, може і не статися. У зв'язку з тим, що наведена умова договору має бути визнана недійсною, позивач вважає, що банк неправомірно відмовив йому у виплаті грошової суми за гарантією, мотивуючи свою відмову тим, що гарантія не набрала чинності.

Рішенням Господарського суду міста Києва від 02.04.2019 у задоволенні позову відмовлено повністю.

Постановою апеляційного суду це рішення скасовано, ухвалено нове, яким позов задоволено частково, визнано недійсним з моменту вчинення пункт договору про надання гарантії в частині "Гарантія вступає в силу з моменту повного грошового покриття Принципалом на відповідних рахунках Гаранта" .

За висновком апеляційного суду, частина оспорюваного договору про надання гарантії суперечить встановленим загальним засадам цивільного законодавства, статтями 251, 252, 253, 563 ЦК України, статті 6 Закону України "Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг", пункту 3 глави 2 Положення про порядок здійснення банками операцій за гарантіями в національній та іноземних валютах, затвердженого постановою Правління НБУ від 15.12.2004 № 639, а також самій суті цього договору, принципам і меті гарантії як інституту цивільного права.

Колегія суддів КГС ВС дійшла висновку про відсутність правових підстав для задоволення касаційних скарг з огляду на таке.

Вирішуючи спори про визнання правочинів (господарських договорів) недійсними, господарський суд повинен встановити наявність фактичних обставин, з якими закон пов'язує визнання таких правочинів (господарських договорів) недійсними на момент їх вчинення (укладення) і настання відповідних наслідків, та в разі задоволення позовних вимог зазначати в судовому рішенні, в чому конкретно полягає неправомірність дій сторони та яким нормам законодавства не відповідає оспорюваний правочин.

Досліджуючи правову природу та обставини укладення договорів, з яких виникли спірні у цій справі правовідносини, в тому числі договору надання гарантії, пункт якого позивач просить визнати недійсним, суди обох інстанцій врахували положення Закону України "Про публічні закупівлі". Згідно з частиною першою статті 24 цього Закону замовник має право зазначити в оголошенні про проведення процедури закупівлі та в тендерній документації вимоги щодо надання забезпечення тендерної пропозиції.

Суди також взяли до уваги положення статей 546, 560, 561 ЦК України та статті 200 ГК України, відповідно до яких:

- виконання зобов'язання може забезпечуватися неустойкою, порукою, гарантією, заставою, притриманням, завдатком;
- за гарантією банк, інша фінансова установа, страхова організація (гарант) гарантує перед кредитором (бенефіціаром) виконання боржником (принципалом) свого обов'язку. Гарант відповідає перед кредитором за порушення зобов'язання боржником;
- гарантія діє протягом строку, на який вона видана; гарантія є чинною від дня її видачі, якщо в ній не встановлено інше;
- гарантія є специфічним засобом забезпечення виконання господарських зобов'язань шляхом письмового підтвердження (гарантійного листа) банком, іншою кредитною установою, страховою організацією (банківська гарантія) про задоволення вимог управненої сторони у розмірі повної грошової суми, зазначеної у письмовому підтвердженні, якщо третя особа (зобов'язана сторона) не виконає вказане у ньому певне зобов'язання, або настануть інші умови, передбачені у відповідному підтвердженні. Зобов'язання за банківською гарантією виконується лише на письмову вимогу управненої сторони.

Згідно з пунктом 5 глави 2 розділу II Положення про порядок здійснення банками операцій за гарантіями в національній та іноземних валютах, затвердженого постановою Правління НБУ від 15.12.2004 № 639, датою видачі гарантії вважається день надіслання бенефіціару повідомлення із зазначенням умов гарантії або дата, зазначена на поштовій квитанції, що свідчить про надіслання гарантії поштовим зв'язком, або день передання її представнику бенефіціара або принципала для подальшого вручення бенефіціару.

У гарантії може бути передбачено інший термін набуття нею чинності порівняно з днем видачі. Наприклад, в гарантії можна зазначити, що вона набуває чинності з певної дати, зі спливом певного строку або з настанням певних обставин.

Утім, погодження в договорі банківської гарантії таких умов чинності гарантії, що залежать від дій боржника (тому об'єктивно можуть не наступити), суперечить правовій природі гарантії, сутність якої полягає в тому, що банк – гарант приймає на себе зобов'язання зі сплати обумовленої договором суми у разі настання гарантійного випадку незалежно від сплати таких сум боржником. Гарантія – це односторонній правочин, змістом якого є обов'язок гаранта сплатити бенефіціару грошову суму в разі порушення боржником зобов'язання, забезпеченого гарантією. Порядок покриття боржником зазначених сум визначено статтею 569 ЦК України, яка передбачає право гаранта на зворотну вимогу (регрес) до боржника в межах суми, сплаченої ним за гарантією кредитором, якщо інше не встановлено договором між гарантом і боржником.

При цьому, необґрунтованими є доводи скаржника про те, що умова спірного пункту договору, якою чинність гарантії обумовлена повним грошовим покриттям принципалом на певних рахунках гаранта, відповідає частині другій статті 561 ЦК України, за якою гарантія є чинною від дня її видачі, якщо в ній не встановлено інше.

Як правильно зауважив апеляційний суд, визнаючи зазначену умову договору недійсною, встановлений ЦК України принцип свободи договору не свідчить про її безмежність, оскільки відповідно до абзацу другого частини третьої статті 6 та статті 627 названого Кодексу при укладенні договору, виборі контрагентів, визначенні умов договору сторони не можуть діяти всупереч положенням цього Кодексу та інших актів цивільного законодавства.

Спірна умова договору про надання гарантії суперечить статті 560 ЦК України, за якою банк, інша фінансова установа, страхова організація (гарант) за гарантією гарантує перед кредитором (бенефіціаром) виконання боржником (принципалом)

свого обов'язку, оскільки суперечить самій суті цього договору та загалом принципам і меті гарантії як інституту цивільного права.

Крім того, як зазначив суд апеляційної інстанції, умова договору "з моменту повного грошового покриття принципалом на відповідних рахунках гаранта" не може вважатися ані строком, ані терміном у розумінні статей 251, 252, 253 ЦК України, і тому така умова не є подією, яка має неминуче настати, оскільки залежить від дій або бездіяльності принципала щодо внесення ним грошового покриття на рахунок банку.

Апеляційний суд правильно зауважив: оскільки позивач не є стороною договору про надання гарантії, він не міг знати про умови, визначені у пункті 2.2 договору.

Установлена позивачем у тендерній документації вимога щодо чинності банківської гарантії з дати розкриття документації оприлюднена на вебпорталі уповноваженого органу, тобто достовірно відома обом сторонам договору і її дотримання було обов'язковим для участі ТОВ у тендері.

Водночас за відсутності у договорі пункту про набрання чинності гарантії вона є чинною з моменту її видачі згідно з частиною першої статті 561 ЦК України, що свідчить про обрання позивачем належного способу захисту свого порушеного права і про наявність підстав для задоволення відповідної частини позовних вимог.

Аналогічні правові висновки викладені у постановках ВС від 05.12.2018 у справі № 910/2863/18 та від 04.07.2019 у справі № 910/1586/18, і колегія суддів КГС ВС не вбачає підстав для відступу від них.

Постанова КГС ВС від 26.11.2019 у справі
№ 910/13380/18

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/86075367>

25. Гарантію слід вважати чинною лише з того моменту, коли принципалом було розміщено грошову суму на рахунок

У справі № 910/920/18 акціонерне товариство звернулося до Господарського суду міста Києва з позовом до банку про стягнення 859 990,00 грн за гарантією.

Позовні вимоги обґрунтовані тим, що банк не виконав своїх зобов'язань за гарантією щодо сплати грошової суми.

Рішенням Господарського суду міста Києва від 01.06.2018, залишеним без змін постановою Північного апеляційного господарського суду від 08.05.2019, у позові відмовлено.

Рішення суду першої інстанції та постанова апеляційного господарського суду мотивовані тим, що гарантія не набула чинності відповідно до пункту договору про надання гарантії, оскільки ТОВ не розмістило на рахунку, відкритому банком, грошове покриття в сумі 859 990,00 грн.

Статтею 561 ЦК України встановлено, що гарантія є чинною від дня її видачі, якщо в ній не встановлено інше.

Відповідно до пункту 27 Положення про порядок здійснення банками операцій за гарантіями в національній та іноземних валютах, затвердженого постановою Правління НБУ від 15.12.2004 № 639, гарантія є чинною з дати її видачі, якщо в ній не зазначено інше.

Судами попередніх інстанцій з'ясовано, що в гарантії відповідачем зазначено, що гарантія набирає чинності згідно із та на умовах, встановлених в договорі про надання гарантії.

Ураховуючи наведене, колегія суддів КГС ВС зазначила, що місцевий та апеляційний господарські суди дійшли правомірного висновку про відсутність підстав для стягнення з гаранта (відповідача) грошової суми відповідно до умов гарантії, оскільки гарантія не набрала чинності.

Посилання скажника у касаційній скарзі на те, що умови договору про надання гарантії не відповідають положенням частини п'ятої статті 203 ЦК України, були відхилені судом касаційної інстанції, оскільки предметом цього спору не є визнання недійсним договору, а за змістом частини другої статті 237 ГПК України при ухваленні рішення суд не може виходити у рішенні за межі позовних вимог. Позивач не звертався до суду першої інстанції відповідно до положень частини другої статті 237 ГПК України із заявою про визнання недійсним повністю чи у певній частині пов'язаного з предметом спору правочину. При цьому за приписами статті 204 ЦК України (презумпція правомірності правочину) правочин є правомірним, якщо його недійсність прямо не встановлена законом або якщо він не визнаний судом недійсним. Водночас КГС ВС зазначає, що у суді касаційної інстанції

не приймаються і не розглядаються вимоги, що не були предметом розгляду в суді першої інстанції (частина третя статті 300 ГПК України).

Постанова КГС ВС від 11.09.2019 у справі
№ 910/920/18

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/84186896>

26. Не є належним способом захисту цивільних прав вимога позивача про повернення банківської гарантії як документа, що був наданий позивачем до тендерної документації при оформленні договору

У справі № 910/5989/18 ТОВ звернулося до Господарського суду міста Києва з позовом до Міністерства оборони України про визнання такою, що не підлягає виконанню, банківської гарантії, виданої банком, у зв'язку із закінченням строку її дії та про зобов'язання Міністерства повернути ТОВ забезпечення виконання договору про постачання для державних потреб нафти і дистиляторів (авіаційний гас) для техніки спеціального призначення (за кошти Державного бюджету України), а саме банківську гарантію.

Рішенням Господарського суду міста Києва від 18.07.2018 відмовлено в задоволенні позову.

Постановою Північного апеляційного господарського суду від 16.04.2019 рішення місцевого господарського суду скасовано; позов задоволено частково: визнано такою, що не підлягає виконанню, банківську гарантію у зв'язку із закінченням строку її дії; закрито провадження у справі в частині вимоги про зобов'язання Міністерства повернути ТОВ забезпечення виконання договору про постачання для державних потреб нафти і дистиляторів (авіаційний гас) для техніки спеціального призначення (за кошти Державного бюджету України), а саме банківську гарантію.

Постанову суду апеляційної інстанції мотивовано тим, що встановлений строк гарантії свідчить про її припинення та неможливість пред'явлення вимоги за нею; обраний позивачем спосіб захисту своїх прав та інтересів про визнання гарантії такою, що не підлягає виконанню, є належним та фактично становить вимогу про визнання припиненим одностороннього правочину (гарантії). Водночас вимога про повернення банківської гарантії як документа, що був наданий позивачем до тендерної документації при оформленні договору з постачання пально-мастильних матеріалів та втратив свою чинність (оскільки правочин (гарантію) визнано таким,

68

що не підлягає виконанню), не призводить до реального захисту порушених прав та інтересів позивача, у зв'язку з чим провадження в цій частині позовних вимог слід закрити.

Предметом позовних вимог у цій справі є дві вимоги: про визнання банківської гарантії такою, що не підлягає виконанню, та про повернення зазначеної банківської гарантії як способу забезпечення зобов'язань позивача за договором.

Відповідно до частини першої статті 509 ЦК України зобов'язанням є праввідношення, в якому одна сторона (боржник) зобов'язана вчинити на користь другої сторони (кредитора) певну дію (передати майно, виконати роботу, надати послугу, сплатити гроші тощо) або утриматися від певної дії, а кредитор має право вимагати від боржника виконання його обов'язку.

Згідно зі статтями 546, 560, 563, 569 ЦК України банківська гарантія є одним із способів забезпечення зобов'язання боржника перед кредитором та одностороннім правочином, за яким банк, інша фінансова установа, страхова організація (гарант) гарантує перед кредитором (бенефіціаром) виконання боржником (принципалом) свого обов'язку. Гарант відповідає перед кредитором за порушення зобов'язання боржником та має право на зворотну вимогу (регрес) до боржника в межах суми, сплаченої ним за гарантією кредитором, якщо інше не встановлено договором між гарантом та боржником.

Отже, припинення зобов'язання за гарантією стосується також прав боржника (принципала), оскільки в такому випадку він звільняється від відповідальності за регресними вимогами, з якими гарант може звернутися до нього у випадку стягнення з нього грошової суми за виданою гарантією.

З огляду на викладене, КГС ВС погоджується з висновком апеляційного господарського суду про можливість обрання позивачем такого способу захисту своїх прав та інтересів як визнання банківської гарантії такою, що не підлягає виконанню, що фактично є вимогою про визнання припиненим одностороннього правочину (гарантії). Аналогічна позиція викладена у постановах ВС від 21.03.2019 у справі № 910/5726/18 та від 04.04.2019 у справі № 910/5723/18.

Крім того, оскільки строк гарантії закінчився, КГС ВС погодився з висновком суду апеляційної інстанції про те, що спірна гарантія як односторонній правочин припинила свою дію, а отже, її можна визнати такою, що не підлягає виконанню, відповідно до заявлених позовних вимог.

При цьому, суд касаційної інстанції не вбачає підстав для відступу від правових позицій, викладених під час розгляду аналогічних справ у постановах ВС від 21.03.2019 у справі № 910/5726/18 та від 04.04.2019 у справі № 910/5723/18.

Як правильно зазначив суд апеляційної інстанції, не є належним способом захисту цивільних прав вимога позивача про повернення банківської гарантії як документа, що був наданий позивачем до тендерної документації при оформленні договору з постачання пально-мастильних матеріалів та втратив свою чинність, оскільки правочин (гарантію) визнано таким, що не підлягає виконанню. Зазначена вимога не призводить до реального захисту порушених прав та інтересів позивача, а тому провадження з її розгляду на законних підставах закрито судом апеляційної інстанції з посиланням на приписи пункту 1 частини першої статті 231 ГПК України.

Аналогічний висновок викладено в постановах ВС від 21.03.2019 у справі № 910/5726/18 та від 04.04.2019 у справі № 910/5723/18.

Постанова КГС ВС від 15.08.2019 у справі
№ 910/5989/18

(<https://reyestr.court.gov.ua/Review/83691918>)

Такий самий висновок викладено
в постанові КГС ВС від 14.05.2019 у справі
№ 910/7269/18

(<http://reyestr.court.gov.ua/Review/81910900>).

27. Розмір забезпечення виконання договору про закупівлю не може перевищувати п'яти відсотків вартості договору

У справі № 910/696/18 ДП звернулося до Господарського суду міста Києва з позовом до ТОВ про стягнення 170 609,58 грн пені.

Позовні вимоги обґрунтовані порушенням строків поставки продукції за договором.

ТОВ подало зустрічний позов про стягнення з ДП 470040,00 грн неправомірно отриманих коштів за банківською гарантією.

Рішенням Господарського суду міста Києва від 30.05.2018, залишеним без змін постановою Північного апеляційного господарського суду від 29.01.2019, первісний позов задоволено, стягнуто з ТОВ на користь ДП 170 609,58 грн пені.

Зустрічний позов задоволено частково. Стягнуто з ДП на користь ТОВ 156 680,04 грн неправомірно отриманих коштів за банківською гарантією.

Перевіряючи правильність застосування судами першої та апеляційної інстанцій норм права при вирішенні спору, ВС виходив з такого.

Загальний порядок, умови надання й отримання банками гарантій/контргарантій та їх виконання урегульовано Положенням про порядок здійснення банками операцій за гарантіями в національній та іноземних валютах, затвердженим постановою Правління НБУ від 15.12.2004 № 639. Згідно з підпунктом 9 пункту 3 якого гарантія – спосіб забезпечення виконання зобов'язань, відповідно до якого банк-гарант бере на себе грошове зобов'язання перед бенефіціаром сплатити кошти в разі настання гарантійного випадку. Зобов'язання банку-гаранта перед бенефіціаром не залежить від базових відносин, які забезпечуються такою гарантією (їх припинення або недійсності), зокрема і тоді, коли посилання на такі базові відносини безпосередньо міститься в тексті гарантії.

Безумовна гарантія – це гарантія, за якою банк-гарант у разі порушення принципалом свого зобов'язання, забезпеченого гарантією, сплачує кошти бенефіціару за першою його вимогою без подання будь-яких інших документів або виконання будь-яких інших умов (пункт 2 розділу I Положення).

Відповідно до підпункту 8 пункту 3 розділу I зазначеного Положення гарантійний випадок – одержання банком-гарантом/банком-контргарантом вимоги бенефіціара, що становить належне представлення, протягом строку дії або до дати закінчення дії гарантії/контргарантії, що свідчить про порушення принципалом базових відносин.

Згідно з пунктом 1 глави 2 розділу III названого Положення у разі настання гарантійного випадку і для отримання відшкодування, забезпеченого гарантією, бенефіціар може подати безпосередньо до банку-гаранта або до банку-резидента (залежно від того, як це визначено умовами гарантії) вимогу для отримання відшкодування, забезпеченого гарантією, а також усі документи, передбачені умовами гарантії (якщо таке подання в ній передбачено).

Правові та економічні засади здійснення закупівель товарів, робіт і послуг для забезпечення потреб держави та територіальної громади встановлено в Законі України "Про публічні закупівлі".

Частина другою статті 26 Закону України "Про публічні закупівлі" передбачено, що розмір забезпечення виконання договору про закупівлю не може перевищувати п'яти відсотків вартості договору.

Суди попередніх інстанцій встановили, що за умовами виданої відповідачем гарантії він прийняв безумовні та безвідкличні зобов'язання виплатити бенефіціару суму, що не перевищує 470 040,00 грн у разі порушення принципалом зобов'язань за договором поставки.

Додатковою угодою від 26.07.2017 сторонами було зменшено ціну договору до 6 267 199,20 грн. П'ять відсотків від ціни договору за додатковою угодою становить 313 359,96 грн.

В порушення частини другої статті 26 Закону України "Про публічні закупівлі" ДП отримало 470 040,00 грн, що на 156 680,04 грн більше суми, яка підлягала сплаті.

За таких обставин господарські суді дійшли обґрунтованого висновку, що поверненню ТОВ підлягає 156 680,04 грн неправомірно отриманих коштів за банківською гарантією.

Постанова КГС ВС від 24.06.2019 у справі
№ 910/696/18

(<https://reyestr.court.gov.ua/Review/82800698>)

28. У разі зміни строку виконання зобов'язання за договором поставки, забезпеченого гарантією, бенефіціар не має законних підстав для отримання коштів за гарантією через відсутність прострочення поставки за цим договором

У справі № 910/6089/18 ТОВ звернулося до Міністерства оборони України з позовом про стягнення завданих збитків у розмірі 1 385 800,00 грн.

Господарський суд міста Києва прийняв рішення, яким позов задовольнив частково; стягнув з відповідача на користь позивача 371 800, 00 грн збитків; в іншій частині в позові відмовив.

Постановою Північного апеляційного господарського суду рішення Господарського суду міста Києва від 01.08.2018 в частині часткового задоволення позовних вимог про стягнення 371 800,00 грн збитків скасовано; в цій частині прийнято нове рішення; в позові відмовлено повністю.

У правовідносинах із забезпечення виконання зобов'язання банківською гарантією для вирішення питання, чи належить бенефіціару право отримати від гаранта грошову суму гарантії, має значення наявність у бенефіціара відповідного права на отримання суми банківської гарантії у разі прострочення принципалом виконання свого зобов'язання саме на час отримання суми банківської гарантії, тобто існування у кредитора (бенефіціара) права прийняти від гаранта виконання зобов'язання за гарантією.

Утім, на час перерахування Банком бенефіціару суми банківської гарантії у відповідача (бенефіціара) не було законних підстав для отримання цих коштів, оскільки сторони, підписавши додаткову угоду № 3, погодили інший строк поставки товару, прострочення за яким не відбулося.

З огляду на викладене висновки суду апеляційної інстанції про те, що відповідач, звернувшись з вимогою до банку, не порушив укладений з позивачем договір поставки, оскільки додаткова угода № 3 була підписана після порушення строків поставки, є помилковими. Суд не враховав, що на час отримання бенефіціаром суми гарантії зазначена додаткова угода вже була підписана сторонами.

Отже, отримання бенефіціаром суми гарантії відбулося за відсутності законних підстав, що свідчить про наявність зв'язку між діями відповідача та завданням позивачу збитків у розмірі 371 800 грн, які у договірному порядку були списані банком з рахунку позивача.

Постанова КГС ВС від 16.04.2019 у справі
№ 910/6089/18

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/81304544>

Підготовлено Судовою палатою для розгляду справ щодо корпоративних спорів, корпоративних прав та цінних паперів Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду та Управлінням забезпечення роботи судової палати для розгляду справ щодо корпоративних спорів, корпоративних прав та цінних паперів секретаріату КГС ВС

Застереження: видання містить короткий огляд окремих судових рішень. У кожному з них викладено лише основний висновок щодо правового питання, яке виникло у справі. Для правильного розуміння висловленої у судовому рішенні правової позиції необхідно ознайомитися з його повним текстом, розміщеним у Єдиному державному реєстрі судових рішень

Стежте за нами онлайн

 fb.com/supremecourt.ua

 t.me/supremecourtua

 @supremecourt_ua